

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет
Кафедра історії

**ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ЛЬВІВСЬКИХ ПЕРЕДМІСТЬ XVI-XVIII СТ.
У ЦИФРОВОМУ ВІДОБРАЖЕННІ**

Студентки VI курсу

ГІС19/М

Матяш Алли Олегівни

Науковий керівник:

доктор іст. наук, професор

Долинська Мар'яна Львівна

Львів 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Роль топонімів в історичних дослідженнях.....	8
1.1. Топоніми як історична спадщина людства.....	8
1.2. Застосування географічних назв в історичному дослідженні.	14
1.3. Урбаноніми на тлі Львова.....	22
Розділ II. Застосування урбанонімів в дослідженні історії міста.....	32
2.1. Урбаноніми як історичне джерело.....	32
2.3. Засоби локалізації об'єктів, що мають назви.....	40
Розділ III. Цифрове відображення природних об'єктів львівських передмість.....	48
3.1. Використання геоінформаційних систем (ГІС) в історичних дослідженнях.....	48
3.2. Геоінформаційна система QGIS та її застосування у дослідженні.....	52
3.3. Застосування результатів дослідження в галузі публічної історії.....	59
Висновки.....	64
Список використаних джерел та літератури.....	66
Додатки.....	74

ВСТУП

Львів часів XVI–XVIII був містом багатонаціональним, багатокультурним. Одним з показчиком величі міста були розміри його передмість, на яких, окрім іншого, розташовувалося багато природних об'єктів, назви яких буває непросто простежити у часі. Перешкодами в цій справі є такі чинники, як нерегламентованість назв природних об'єктів, нестача інформації, суперечливі відомості, а також трансформації, які стаються з часом з географічними назвами внаслідок різних причин. Дослідити походження і розвиток назв природних об'єктів можна з використанням картографічних джерел, писемних документів (інвентарів, реєстрів власників нерухомості, платників податку) тощо. Нанесення природних об'єктів станом на XVI–XVIII ст. дозволить з більшою точністю відтворити Львів цього періоду на картах, схемах, діорамах та зробити внесок в галузь публічної історії міста. Цифрове відображення природних об'єктів львівських передмість XVI–XVIII ст. буде реалізовано засобами геоінформаційної системи QGIS, програмному забезпеченні, яке перебуває у вільному доступі та має широкий функціонал.

Актуальність теми. Актуальність полягає у можливості наочного зображення еволюції назв природних об'єктів львівських передмість XVI–XVIII ст. у цифровому відображенні та у зазначенні розташування цих об'єктів на карті геоінформаційної системи QGIS. Робота зможе зробити внесок в публічну історію Львова та привабити увагу до географічної історії міста, удоступнити результати вже проведених досліджень.

Мета. Метою дослідження є аналіз нагромадження, дослідження і класифікації назв природних об'єктів, їхньої локалізації, а також візуалізація вже локалізованих природних об'єктів львівських передмість на цифровій мапі геоінформаційної системи, що в зумовить візуалізацію проведених досліджень та можливість застосування цих результатів в галузі публічної історії.

Завдання дослідження:

- Реферування топоніміки як складової культурної спадщини.
- Огляд застосування методів використання урбанонімів в якості історичного джерела.
 - Нанесення природних об'єктів, розташування яких є відомим, їхні назви та відомості про них на цифрову мапу з використанням геоінформаційної системи QGIS.
 - Показати перспективу оцифрування урбанонімів для популяризації історії міста.

Об'єкт дослідження: названі природні об'єкти львівських передмість.

Предмет дослідження: локалізація природних об'єктів львівських передмість.

Хронологічні рамки: XVI–XVIII ст.

Географічні рамки: передмістя магдебурзького Львова.

Теоретичні підходи та методи: методологічну базу дослідження становлять:

- Системно-структурний метод дослідження джерельної бази;
- Метод ретроспективної локалізації топографічних об'єктів;
- Картографічний метод – аналіз історичних мап;
- Метод натурного обстеження – проведення обстеження на місцевості.

Основні поняття:

- Урбанонім – назва внутрішньоміського об'єкта.
- Локалізація – визначення розташування того чи іншого об'єкта на території.

Джерела. Джерельна база охоплює фіскальні податкові реєстри, акти, привілеї та картографічні матеріали XVI–XVIII ст.

Історіографія: В якості історіографії необхідно зазначити наступні праці: Долинська М. Л. «Історична топографія Львова XIV–XIX ст.»; Долинська М. Л. «Йосифінська метрика – центральне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини»; Віра О. «Внутрішньоміське описове називництво Львова XVI–XVII ст.: історико-мовний аспект»: курсова робота; Bol P. K. «Creating a GIS for the History of China» та ін. «Історична топографія Львова XIV–XIX ст.» є книгою, в якій подано детальний опис здійснення визначення розташування об'єктів у місті методом ретроспективної локалізації. Цей метод має безпосереднє відношення до встановлених природних об'єктів, які мають назву, відображених на цифровій мапі в межах цього дослідження. Курсова робота О. Віри є зразком використання географічної інформаційної системи QGIS для відображення об'єктів на цифровій мапі. «Creating a GIS for the History of China» описує створення національної ГІС Китаю та показує потенціал застосування цієї технології для відображення історії країни.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається з трьох розділів, кожен з яких поділено на три підрозділи.

Назвою I розділу є «Роль топонімів в історичних дослідженнях». Розділ виконує роль вступу перед подальшим викладенням здійснення дослідження. В ньому розповідається про перспективи вивчення та дослідження географічних назв з точки зору історика, а також про користь, яку топонімічні дослідження можуть принести (сьогодні або в майбутньому) у розуміння людиною різних аспектів минулого тої чи іншої території.

Перший підрозділ, «Топоніми як історична спадщина людства», дає опис динаміки сприйняття топонімів спільнотою не лише як повсякденного явища, а й як свідчення про вчорашні часи. Під розглядом опиняється надання спільнотою топонімам цінності, яку можна співставити з цінністю матеріальної спадщини людства.

Другий підрозділ, який звучить як «Застосування географічних назв у історичному дослідженні», є оглядом праць науковців, які використовували географічні назви різноманітного характеру у своїх дослідженнях. Роботи, представлені у підрозділі, носять досить варіативний характер. Деякі з них концентруються на реконструюванні ландшафту місцевості у минулих ст.х, інші — на відображенні етногенезу у топонімічній картині краю тощо. У підрозділі ілюструється, в який спосіб топоніми можуть бути у пригоді при відтворенні минулого.

У третьому підрозділі «Урбаноніми на тлі Львова» ідеться про внутрішньоміський різновид топонімів — урбанонімах. В підрозділі розглядаються роботи з вивчення назв, які стосуються об'єктів у місті, зокрема у Львові.

Розділ II «Застосування урбанонімів в дослідженні історії міста» ще більше зосереджує увагу на застосування урбанонімів в працях істориків. В тому числі, внутрішньоміська назва описується як історичне джерело, розглядаються можливості застосування такого джерела та, відповідно, способи класифікації урбанонімів, а також локалізація об'єктів за допомогою них.

Підрозділ «Урбаноніми як історичне джерело», який іде першим в II розділі, зазначає різницю між використанням урбанонімів для дослідження території, тож застосування його в якості історичного джерела, і використанням території та навколишнього простору для вивчення внутрішньоміської назви, тобто використанням урбаноніма як об'єкта вивчення.

Назва другого підрозділу, «Підходи до систематизації урбанонімів», є досить вичерпною. В ньому під розглядом опиняються погляди науковців з різних дисциплін на поділ урбанонімів по групах та підгрупах. В тому числі наводиться спосіб класифікації урбанонімів з точки зору його ролі в якості історичного джерела.

Третій підрозділ «Засоби локалізації об'єктів, що мають назви» описує метод ретроспективної локалізації М. Л. Долинської, застосування в рамках

цього методу метрик, картографічних матеріалів та інших джерел для відтворення місцезрештування того чи іншого об'єкта на карті.

Фінальний Розділ III носить назву «Цифрове відображення природних об'єктів львівських передмість». В ньому ідеться про роботу з геоінформаційних систем, про обране для даного магістерського дослідження програмне забезпечення та про його застосування.

Підрозділ перший «Використання геоінформаційних систем (ГІС) в історичних дослідженнях» є описом та оглядом праць, в яких використання ГІС було важливою частиною здійснення та оформлення результатів проведених досліджень.

Другий підрозділ «Геоінформаційна система QGIS та її застосування у дослідженні» описує причини обрання саме цього програмного забезпечення, його переваги перед іншими подібними програмами, можливості та інструментарій, який використовувався при візуалізації рзташування природних об'єктів львівських передмість.

Останній, третій підрозділ «Застосування результатів дослідження в галузі публічної історії» оглядає перспективи оприлюднення візуалізованих результатів досліджень подібного типу та стисло означає варіанти ведення модерації подібного контенту, який перебуває у публічному доступі.

РОЗДІЛ I

РОЛЬ ТОПОНІМІВ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Топоніми як історична спадщина людства

Географічні назви можуть багато розказати дослідникові про культурні та політичні особливості суспільства в той чи інший історичний період. Топоніми можна назвати результатом колективної творчості, на яку великий вплив оказує навколишнє середовище, яке оточує людей. Вплив на суспільство здійснюють численні фактори. Цікавою характеристикою дослідження топонімів з історичної точки зору є необхідність для дослідників застосовувати набуті знання та навички з різних дисциплін, таких як географія та лінгвістика. Володіння методиками, притаманим цим наукам, або залучення до дослідження спеціалістів з різних наукових дисциплін, знання та навички яких можуть стати у пригоді, надасть більше можливостей для набуття нової інформації про досліджуваний об'єкт та допоможе зробити з проведеної праці теоретичні та/або практичні висновки.

Географічні назви несуть в собі таку функцію, як виокремлення об'єктів навколишнього середовища, які є в чомусь важливими та примітними для місцевих мешканців. У такий спосіб люди можуть вкладати в назву інформацію про, наприклад, опис території, на якому знаходиться географічний об'єкт, а також ті чи інші характеристики самого об'єкта. Назва може розповісти про події, пов'язані з об'єктом, про те, хто ним володіє, про те, хто першим відкрив цей об'єкт тощо. Топоніми можна розглядати як джерело інформації про минуле саме через такі частки інформації, які вони в собі містять. Історію місцевості можна досліджувати в тому числі через розгляд становлення топонімів цієї місцевості, а саме – через прийняття до уваги навколишніх факторів, внутрішніх та зовнішніх чинників, які могли вплинути на культуру та стан суспільства, яке ці назви надавало, на тогочасні потреби та діяльність людей.

Необхідно розуміти, що топоніми не є цілком сталими у часі та зазнають змін разом з навколишнім оточенням, тобто процес утворення та трансформації топонімів є так само невідпинним та безперервним, як і інші історичні процеси.

Історія як наука може збагатитися від використання топонімів у дослідженнях. Завдяки ним відкриваються додаткові можливості у здобутті знань про минуле наших прабабків, а аналіз причин надання об'єкту на території тої чи іншої назви дозволить нам краще розуміти ментальність людей, які населяли досліджувану місцевість, та особливості сприйняття ними середовища, світу, в якому вони існували та який, у свою чергу, існував навколо них. Вивчення цієї спадщини переростає в окрему галузь науки – історичну топоніміку.

Топоніміка, згідно з твердженням Н. А. Прошуніної, вивчає зміст, походження та патерни розвитку географічних назв, виникнення яких є пов'язаним з ходом історії, тобто вони є завжди історично зумовленими (с. 4)¹. Н. А. Прошуніна також відносить до науки про топоніми фіксування процесів взаємодії народів, суспільств один з одним, шляхи їх міграцій². Беручи до уваги вищезазначені особливості топоніміки, ті явища, які вона охоплює, можемо виокремити таку галузь, як історична топоніміка, яка зосереджується на дослідженні закономірностей тих чи інших процесів, які відбуваються з топонімами протягом часу. Цими процесами можуть бути виникнення, трансформація, зникнення тощо. Хоча й значення багатьох назв досить складно установити з високою точністю, а їх походження – відстежити, внаслідок чого виникають різноманітні тлумачення та погляди у різних дослідників, назви є продуктом суспільства, яке вже являє собою продукт свого часу.

Топоніміка, як зазначає С. Н. Басик, є наукою, яка об'єднує в собі здобутки лінгвістики, географії та історії, але також він стверджує, що людина,

¹Прошуніна Н. А. *Состав и структура топонимов Белгородского района*: выпускная квалификационная работа: 44.03.05 – Педагогическое образование, профиль – Русский язык и литература. Белгород: Белгородский государственный национальный исследовательский университет, 2017. 73 с.

²Там само.

яка працює в науковій галузі топонімії не має дотримуватися підходів до вивчення географічних назв, які є притаманими тільки якійсь конкретній з вищезазначених дисциплін (с. 7)³. Адже не завжди є можливість точно встановити походження назви, встановити, яка саме група людей дала цю назву географічному об'єкту. При ігноруванні здобутків інших наукових дисциплін та при спиранні лише на одну зі згаданих наук у результаті нетерплячості дослідника та його власних очікувань певних результатів дослідження може призвести до завчасних та, імовірно, хибних висновків щодо генези та обставин виникнення чи трансформації назви. Застосування історичної топоніміки вимагає від дослідника чи дослідниці розуміння важливості ролі як географії, так і лінгвістики та історії у здійсненні топонімічних досліджень. При сумлінному підході до інтерпретації результатів дослідження стає можливим отримання інформації про взаємодію між окремими людьми та між групами людей в історичному контексті.

Все більш стає очевидною важливість географічних назв як історичної спадщини людства, яка підлягає збереженню та охороні. Таке поважне ставлення до топонімів як до частини культури та історії знайшло своє відображення не тільки у різноманітних культурно-освітніх заходах, присвячених топонімії рідного краю, а й у законодавстві (як країн, так і міжнародних організацій). Зразком подібних заходів можна зазначити згадану Б. Хеллеландом розробку групою експертів ООН програм, які стосуються впровадженню стандартизованого вживання національних географічних назв, в тому числі й при міжнародному спілкуванні (с. 117)⁴. Особливу увагу Б. Хеллеланд приділяє топонімам, які мають відношення до національних меншин та кореневих народів, а також топонімів, які виникли в контексті проживання на

³Басик С. Н. *Общая топонимика: Учебное пособие для студентов*. Минск: Белорусский Государственный Университет, 2006. 200 с.

⁴Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность географических названий // Руководство по национальной стандартизации географических названий: Группа экспертов Организации Объединенных Наций по географическим названиям*. Нью-Йорк: Организация Объединённых Наций, 2007. с. 117–124.

одній території різномовного населення⁵. Такі топоніми є географічними назвами, збереження яких є цінним з точки зору розуміння взаємодій у суспільствах, членами якого є люди різних культур, мов тощо. Такі географічні назви є найбільш вразливими перед обличчям змін.

Створення нових географічних назв, їх усталення, а також їхня трансформація або заміна на інші назви є процесом тривалим та тяглим, як є тривалими та тяглими соціальні, культурні, політичні процеси у будь-якому суспільстві. Також необхідно брати до уваги зміни, які відбуваються у мові та мовленні людей.

Б. Хеллеланд стверджує, що тривалий час проблема збереження географічних назв тих чи інших об'єктів лишалася без належної уваги та не знаходила резонансу з боку громади, незважаючи на цінність та важливість топонімів для суспільства⁶. Він зазначає, що розгляд географічних назв в науковому та культурному контексті отримав поширення в другій половині ХХ ст., з початком проведення відповідних досліджень. Мірою збільшення кількості подібного роду робіт та доступності цих текстів для широкого загалу, галузь вивчення географічних назв поступово набувала популярності, та зацікавленість людей топонімами, які їх оточують, дедалі зростала⁷.

Б. Хеллеланд наводить другу половину ХХ ст. як той часовий проміжок, в якому беруть початок організовані публічні дискусії, конференції, головною темою яких виступали географічні назви, а метою — розробка послідовного та наукового підходу до дослідження топонімів, а також розгляд питання сприйняття їх у ненауковому суспільстві⁸. Окремо Б. Хеллеланд згадує симпозіум, який відбувся у Фінляндії у 1977 р., темою якого було питання підходу до географічних назв, їх застосування та вживання⁹. У доповіді, яка прозвучала на цьому симпозіумі, транслиювалися різноманітні точки зору на

⁵Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность...* с. 123.

⁶Там само, с. 118.

⁷Там само.

⁸Там само.

⁹Там само.

вищезазначену тему представників кількох напрямків в топонімічній науці. А саме – географічні назви були проголошені важливою частиною географічного та культурного середовища, які надають визначення горам, лісам, рікам та іншим географічним об'єктам, які є тією чи іншою мірою значущими цінностями для суспільства в цілому, а також для окремих людей. Симпозіум наголосив на непоправності та соціальному значенні топонімічної спадщини та на важливості поважного ставлення до них громади. Такі висновки щодо важливості топонімічної спадщини та визнання необхідності її охорони та попередження зловживання нею нагадують підхід до історичної матеріальної спадщини, до якої звично ставляться з великим пієтетом¹⁰. Стаття Б. Хеллеланда, в якій наведена інформація про симпозіум 1977 р., є частиною рекомендацій ООН щодо збору, вивчення та вживання топонімів¹¹. Зацікавленість ООН у питанні місця топонімів серед іншої спадщини людства яскраво ілюструє, що зацікавленість у топонімічних назвах так чи інакше стосується багатьох країн та суспільств, а топонімічна спадщина однієї країни є частиною світової спадщини людства.

Коли мова заходить про увагу громади до топонімів, знов можна навести приклад Фінляндії. Б. Хеллеланд пише про День європейської спадщини, проведений у 1999р., темою якого було проголошено географічні назви та який проводився під заголовком «Назви місць: пам'ять місць»¹². Він пояснює проведення Дня європейської спадщини саме з такою темою прагненням організаторів звернути увагу на навколишнє середовище, в якому вони мешкають та невід'ємною частиною якого є топоніми, а також наголосити на необхідності стандартизації їх вживання без втрати цієї спадщини¹³. З іншого боку, вже саме проведення Дня європейської спадщини, для якого було обрано

¹⁰Там само.

¹¹*Руководство по национальной стандартизации географических названий: Группа экспертов Организации Объединенных Наций по географическим названиям.* Нью-Йорк: Организация Объединённых Наций, 2007. 172 с.

¹²Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность...* с. 118.

¹³Там само.

тему географічних назв та проблем, пов'язаних з ними, може свідчити про вже підвищену увагу до них, принаймні у науковому суспільстві.

С. Н. Басик описує географічні назви як власні імена об'єктів, які виникли шляхом трансформації з імен прозивних на відносно пізньому етапі існування тої чи іншої мови¹⁴. Він стверджує, що люди віддавна надавали імен місцям свого існування та перебування, з метою як полегшити орієнтацію в просторі, так і визначити для себе природу об'єкта¹⁵. С. Н. Басик робить припущення, що спочатку у людей могло не бути потреби у наданні особистих імен природним об'єктам, серед яких вони жили, а з цією роллю, навпроти, справлялися вищеназвані імена прозивні та визначальні словосполучення, а мірою розвитку мов, їх еволюції та з плином часу ці назви могли втрачати своє початкове значення та трансформуватися у стійку назву¹⁶. Кількість описових словосполучень в мові С. Н. Басик характеризує як обмежену, з чого випливає їхня повторюваність та поступовий перехід таких назв до класу власних імен¹⁷. Цей процес він характеризує як процес топонімізації та бачить в цьому причину існування топонімів як у вигляді окремих слів, так і у вигляді словосполучень і навіть цілих речень¹⁸.

Одним з основних аспектів топонімічної номінації С. Н. Басик називає народні географічні терміни та зазначає, що базисом багатьох географічних назв є простий термін, який позначає об'єкт: гора, ліс, озеро та інше¹⁹. Прикладом можна навести назви гідронімів Фінляндії. Назви озер зазвичай містять слово «järvi», ставів – «lampi», затока – «lahti». Відповідно, озеро Kemijärvi, став Suolampi, затока Kantalahti. Таке відображення простих географічних термінів у тому чи іншому топонімі несе в собі багато перспектив для історика. Адже в таких географічних назвах вже є зафіксованим опис ландшафту місцевості.

¹⁴Басик С. Н. *Общая топонимика...* с. 22.

¹⁵Там само, с. 23.

¹⁶Там само, с. 22.

¹⁷Там само.

¹⁸Там само.

¹⁹Там само, с. 27.

Враховуючи те, що назви одного об'єкта можуть відобразитися у назві іншого (наприклад, Kemijärvi є назвою не тільки озера в Фінляндії, а й міста біля нього), це відкриває для науковця можливість реконструкції ландшафту місцевості у разі його зміни за тих чи інших причин в майбутньому. Детальніше про це мова буде йтися у наступному підрозділі.

1.2. Застосування географічних назв у історичному дослідженні

Географічні назви, попри свою нематеріальність, можуть слугувати для дослідника-історика таким самим свідченням про події в минулому, як і експонати у музеях, знайдені під час археологічних розкопок. Таким чином Є. А. Васильєва розглядає топонім як історичний пам'ятник, який містить в собі приховану інформацію про минуле²⁰. Вона також характеризує географічні назви як одне з тих явищ, які забезпечують зв'язок між поколіннями взаємовплив мов та культур, а також історичну етапність виникнення²¹.

Схожий погляд на топоніми має і В. А. Жучкевич, який порівнює роль географічних назв для історії як науки з роллю матеріальної культури, а топонімічні відомості — з першоджерелами (с. 54)²². Однак окрім цього В. А. Жучкевич наголошує на тому, що, хоча і є місце порівнянню топонімів з історичною пам'яткою, необхідно враховувати схильність людей час від часу вносити до географічних назв певні зміни, внаслідок чого змінюється початкове звучання топонімів, і приступати до їх вивчення необхідно з урахуванням трансформацій назви та причин цього²³.

²⁰Васильєва Е. А. *Историческая топонимия Астраханской области XVI—XX вв.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dissercat.com/content/istoricheskaya-toponimiya-astrakhanskoi-oblasti-xvi-xx-vv> (01.12.2020).

²¹Там само.

²²Жучкевич В. А. *Общая топонимика. Изд. 2-е, испр. и доп.* Минск: “Вышэйш. школа”, 1968. 432 с.

²³Там само, с. 77.

Є. Л. Березович надає великого значення топонімії як матеріалу дослідження, зокрема у розумінні сприйняття та орієнтації членів того чи іншого суспільства у географічному просторі (с. 83)²⁴.

Цінність топонімів для досліджень, які були проведені науковцями-істориками, можна ілюструвати за допомогою кількох прикладів. Наприклад, запозичення іншомовних назв місцевостей та її складових новоприбулою чи з часом розвиненою популяцією людей може стати джерелом інформації про розселення народів по обраній для вивчення території. Якщо припустити, що дослідникам майбутнього буде маловідомою історія заселення території США та території Північної Америки, «свідками» цього процесу для них виступили би географічні назви та їх розподіл по континенту. Л. Згуста (L. Zgusta) пише, що іспаномовні назви є численними та розповсюдженими на півдні та південному заході: Флорида, Сан-Антоніо, Санта-Фе, Сан-Дієго і так далі, а у більшості своїй іспанські географічні назви є іменами святих Римської Католицької церкви, а також назви іспанських свят²⁵.

Про південний схід та центральну частину території Сполучених Штатів Л. Згуста зазначає, що вони є територіями, де поширення набули французькі топоніми, вимова яких згодом трансформувалася та адаптувалася під англійське мовлення²⁶. До цієї групи назв він відносить Новий Орлеан (La Nouvelle Orléans, згодом перетворився на New Orleans), Батон-Руж, Сент-Луїс, Луїзіана та інші.

Про схід Сполучених Штатів Л. Згуста пише, що він є багатим на голандські топоніми (наприклад, Гарлем - Haarlem, який перетворився на Harlem)²⁷. Англійські топоніми та географічні назви, яких було надано тим чи іншим об'єктам на території кореневим населенням, за свідченням Л. Згусту, є поширеними представленими по всій території Сполучених Штатів, що

²⁴Березович Е. Л. *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Пространство и человек: монография*. Москва: ООО "Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2016. 320 с.

²⁵ Zgusta L. *Place-names reflecting historical influences* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/name/Place-names-reflecting-historical-influences> (04.11.2019).

²⁶Там само.

²⁷Там само.

репрезентує поступове витіснення місцевого населення та усталення Сполучених Штатів як переважно англомовної держави²⁸.

К. Бредлі (K. Bradley), коли пише про територію Канади, підкреслює, що, окрім англомовних назв, на території країни часто зустрічаються і назви, походження яких є французьким та які лишилися з часів володіння Францією колоніями у Північній Америці²⁹. Ознакою європейських назв К. Бредлі зазначає використання імен монархів, святих, прізвищ впливових родин, а також назв важливих місць. Також вона зазначає, що європейці називали топографічні об'єкти іменами, які лишилися від кореневого населення і які зазвичай опинялися адаптовані під мову європейських поселенців.

Таким чином, розподіл топонімів, які походять з різних мов, може виступати ілюстрацією проведення колонізаційної політики європейських держав у різних частинах Північної Америки та допомогти окреслити їх зони впливу та межі цих зон. Також доля географічних назв, які є наданими кореневим населенням, можуть пролити світло на долю їхньої мови, культури тощо в умовах нових контактів з прибульцями.

Географічні назви можуть також багато повідомити про рід діяльності людей на тій чи іншій території у минулому. Топоніми можуть відкрити дослідникові те, що саме в них було важливим для тогочасних людей, а, відповідно, про їхню ділову та господарську діяльність. Зокрема такі висновки можна робити при проведенні аналізу описових топонімів. В. А. Жучкевич описує таку можливість на прикладі назв рік: для людей, які використовували їх у якості шляхів пересування, описовість їхньої назви буде відображати характеристику, важливу саме для пересування та орієнтації на місцевості: тиха, швидка, права, ліва тощо, а народи, ріки для яких були важливими з точки зору

²⁸Там само.

²⁹Bradley K. *What's in a Name? Place Names, History, and Colonialism* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://activehistory.ca/2015/02/whats-in-a-name-place-names-history-and-colonialism/> (12.12.2019).

здобуття харчування, даватимуть їм такі назви, як рибна, лососева, безрибна тощо³⁰.

З інтеграцією результатів робіт дослідників, які працюють чи працювали в інших наукових галузях, та з загальним зростанням популярності міждисциплінарного підходу до набуття наукового знання в дослідженнях науковців, які працюють в галузі історії, історична топоніміка має великий потенціал у набутті популярності та у підвищенні уваги дослідників до неї.

Як і для будь-якої дисципліни, для топоніміки є властивими свої власні, специфічні методи дослідження. Т. П. Беценко до методів, якими користуються при роботі в галузі топонімічних досліджень, подає картографічний метод, просторово-порівняльний та інші, властиві географічній науці, а також методи, притамані лінгвістиці: порівняльно-історичний, зіставний, метод компонентного аналізу, описовий тощо (с. 11)³¹. Перелічені методи, вочевидь, є властивими та можуть бути застосованими не лише для топонімічних, а також і для історичних досліджень, що грає роль у ефективному поєднанні цих дисциплін у вивченні простору у часі. Також архівні матеріали та інші джерела, виконані у письмовій формі, матеріали, які активно використовуються в історичних дослідженнях, не є безпорадними для дослідника, який вивчає географічні назви.

Застосування методів історичної топоніміки та використання географічних назв як індикатор соціальних, політичних змін та змін у мові скрізь роки відкриває можливість доповнити знання з історії рідного краю та краще зрозуміти теперішній стан речей у ньому. Серед робіт з використанням топонімів як історичного джерела можна знайти дослідження багатьма мовами, деякі з цих праць є у вільному доступі онлайн. Загалом такі праці розглядають топоніми конкретної місцевості: країни, області, міста. Українською та російською мовами можливо ознайомитися з висновками науковців щодо

³⁰ Жучкевич В. А. *Общая топонимика...* с.58.

³¹ Беценко Т. П. *Вступ до топоніміки: навчальний посібник*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2019. 153 с.

походження топонімів, які використовуються в тій чи іншій республіці колишнього СРСР. На таких територіях увагу досить часто приділяють не лише теорії словотворення тих чи інших назв, а також політичному аспекту цього процесу, адже зміна владою назв населених пунктів, вулиць, природних об'єктів на назви, які були політично близькими до режиму та слугували додатковим засобом пропаганди, є явищем цікавим та охоплювало численні місцевості. Також варто зазначити, що, з розпадом СРСР та поверненням дореволюційних топонімів (або топонімів, які замінили під час існування СРСР) замість назв, наданих об'єктам на мапі за радянських часів, зростала і зацікавленість у їхній історії не лише у науковців, але й у суспільства в цілому.

Таким чином, І. Л. Дрогушевська зазначає, що при виникненні складнощів під час процесу декомунізації назв на території України, зокрема при труднощах з визначенням, яка саме назва мусить замінити радянський топонім, до уваги бралися поради ініціативних груп (с. 24)³². Цей факт сам по собі свідчить про наявність певної зацікавленості у людей в історії рідного краю. Однак І. Л. Дрогушевська також звертає увагу на високий рівень байдужості серед більшості населення та навіть серед представників місцевих влад, а також нехтування історичними назвами під час заходів з декомунізації назв в Україні³³.

Топонімічні дослідження, які концентруються саме на історичній складовій цієї науки, відбувалися і відбуваються в різних країнах. Під розглядом може опинитися як історія людей на території, так і історія території самої по собі. Наприклад, Є. А. Васильєва розглядає Астраханську область як регіон, який, у результаті свого розташування на межі сходу та заходу, Азії та Європи, є наповненим топонімами, авторами яких є представники багатьох етносів, які мали те чи інше відношення до цієї території³⁴. У вивченні та дослідженні топонімічної картини Астраханської області науковиця бачить можливість

³² Дрогушевська І. Л. *Декомунізація топонімів: концепція повернення історичних назв на карту України* // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Вип. 26. Київ, 2017, с. 22–27.

³³ Там само, с. 26.

³⁴ Васильєва Е. А. *Историческая топонимия Астраханской области...*

зробити внесок в краєзнавство: зрозуміти закономірності поширення топонімів по території і, відповідно, відтворити таким чином картину міжетнічних взаємодій та конфліктів, які тут відбулися³⁵.

Т. С. Щербініна, С. Г. Курбановал та Н. Б. Прохоренко ілюструють вплив російської мови на татарські топоніми, їх витіснення та заміну або змьшування з російськомовними географічними назвами (с. 1265)³⁶. Також вони підкреслюють значимість топонімів для розуміння ландшафту минулого, який сьогодні існує у зміненому вигляді: в назвах природних об'єктів досліджуваної території присутні компоненти, які є свідченням існування на ній флори, фауни та об'єктів, які сьогодні вже не існують³⁷.

Щодо топонімічних дослідженнях в інших державах, то можна навести приклад роботи китайських дослідників «Using Local Toponyms to Reconstruct the Historical River Networks in Hubei Province, China»³⁸, в якій А. Чжун (A. Zhong), Ю. У (Y. Wu), К. Не (K. Nie) та М. Ган (M. Kang) використовують топоніми для реконструкції історичної річної мережі в китайській провінції Хубей. Дослідники користувалися методиками квантитативного аналізу топонімів, реконструкції ландшафтів, а також методами комп'ютерного аналізу. Для реконструкції форми мережі рік залучалися топонімічні назви поселень, пов'язані з водою та які несли в собі інформацію про напрямок її течії. Після збору інформації та проведення квантитативного та геометричного аналізу реконструкції дослідники створили візуалізацію результатів дослідження на мапі. Автори дослідження зазначають, що проведений аналіз демонструє кореляцію та розбіжності між системою рік та утвореними топонімами³⁹.

Б. Хеллеланд пише, що численні регіональні дослідження топонімів, проведені по всьому світу, роблять більш чіткою картину існування людини у

³⁵Там само.

³⁶Shcherbinina T. S. *The role of toponymic objects in the system of settlement and reconstruction of landscapes in the Pre-Volga Region of the Republic of Tatarstan* // Journal of Pharmacy Research. Vol.11. Issue 10. 2017, p. 1265–1269.

³⁷Там само, с. 1265, 1268.

³⁸Zhong A., Wu Y., Nie K., Kang M. *Using Local Toponyms to Reconstruct the Historical River Networks in Hubei Province, China* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2220-9964/9/5/318> (06.12.2020).

³⁹Там само.

просторі та її взаємодію з цим середовищем через надання назв елементам свого оточення⁴⁰. Він бачить у вивченні топонімів користь для істориків, адже в певних випадках топонімічна картина тої чи іншої місцевості дозволяє науковцю завдяки аналізу назв визначити тривалість існування досліджуваного поселення. Б. Хеллеланд наводить приклад наукової діяльності Д. Блока (D. P. Blok), який у своїх міркуваннях про частини Європи з високим рівнем поширення голандської мови відмічав, що назви, в закінченнях яких є присутніми морфемами -burg або -ingen, були зафіксовані у період часу між VII та IX ст.ми. Назви з закінченням -donk, – після X ст., на -kerke – між XII и XIII ст., на -dam, – після XIII ст.⁴¹.

Досвід закордонних науковців-істориків ілюструє певний потенціал, який несе в собі застосування урбанонімів та інших топонімів як джерельної бази в історичних дослідженнях. Їхній безпосередній зв'язок з соціальним середовищем, культурою, а також з економічним аспектом життя у місті в певний період часу необхідно і далі опрацьовувати. Подібні висновки про користь урбанонімів можна зробити при ознайомленні з дослідженнями істориків та інших авторів, згадуваних вище в тексті⁴². Окрім цього, назви також використовують для відтворення особливостей ландшафту в минулому⁴³.

В. А. Жучкевич ілюструє використання топонімів для встановлення відносного часу існування населених пунктів⁴⁴. Робить він це на прикладі сіл Іванове (Иваново) та Заріччя (Заречье), в якому пояснює, що село з назвою Заріччя має за логікою бути молодшим від села Іванова. На підтвердження цього В. А. Жучкевич наводить саме топоніми, адже логічним буде стверджувати, що назва Заріччя виникнула саме через перспективу мешканців

⁴⁰Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность...* с. 122.

⁴¹Там само.

⁴²Zhong Aini, Wu Yukun, Nie Ke, Kang Mengjun. *Using Local Toponyms to Reconstruct...*; Васильева Е. А. *Историческая топонимия Астраханской области...*; Zgusta L. *Place-names reflecting historical influences...*; Bradley K. *What's in a Name? Place Names...*; Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность...*

⁴³Долинська М. Л. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів: Видавництво Національного Університету "Львівська Політехніка", 2016. 355 с.; Zhong A., Wu Y., Nie K., Kang M. *Using Local Toponyms to Reconstruct...*

⁴⁴Жучкевич В. А. *Общая топонимика...* с. 55-56.

Іванова, адже з їхньої точки зору те село є розташованим за рікою, звідки і походить назва. Розташування села за рікою дослідник наводить як причину, за якою іванівці дали йому саме таку назву, яка, у свою чергу, натякає дослідникові на більший вік села Іванова відносно села Заріччя.

Спільною ознакою топонімів В. А. Жучкевич називає історичну зумовленість, яка містить в собі ознаки того чи іншого часу⁴⁵. Хоча в назвах зазвичай не міститься конкретної дати її привласнення місцю чи об'єкту, вони несуть в собі відбиток часу свого виникнення⁴⁶.

Як слідує зі статті⁴⁷ М. Л. Долинської, мешканці міста використовують урбаноніми в тому числі для зручності комунікації в місті. Такий принцип утворення назви, як зазначає М. Л. Долинська, був поширеним а ранньомодерний час, коли будинки іменували за власником, а з онімів вулиць та доріг можна було зрозуміти їх напрямок⁴⁸. В їх назвах може бути присутня інформація про речі, які оточують об'єкт⁴⁹. Подібні характеристики є властивими і сьогоднішнім урбанонімам. Вони можуть вказувати на прикмети місцевості свого розташування. Наприклад, у польському міста Гданськ невеликий бар, який носить назву «Pod Rurami»⁵⁰, дійсно є розташованим під великими трубами⁵¹, а простір на вулиці Аскольдовців в Мурманську (Росія) є відомим мешканцям міста під назвою «Пінк Флойд», яка походить від великого напису «Pink Floyd» на стіні, зробленого кілька десятиліть тому⁵². Також у випадку неофіційних урбанонімів, які є наданими об'єкту міським населенням без впливу процедури офіційного затвердження, дослідник отримує можливість побачити ставлення громади до тих чи інших об'єктів, явищ в її житті.

⁴⁵Там само, с.57.

⁴⁶Там само.

⁴⁷Dolynska M. *Some principles of Interdisciplinary Investigation for Recreating the Historical Topography of Urban Spaces* // *Studia Geohistorica. Rocznik historyczno-geograficzny*. №6. Warszawa, 2018, s. 169–185.

⁴⁸Там само, с. 173, 175.

⁴⁹Там само, с. 180.

⁵⁰«Під Трубами».

⁵¹*Bar Pod Rurami* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.restaurantguru.com/Bar-Pod-Rurami-Gdansk> (09.12.2020).

⁵² Турлова Н. *Тайная карта Мурманска* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vmnews.ru/novosti/2017/07/14/tainaia-karta-murmanska> (09.12.2020).

Прикладом можна навести іронічну назву «Жовтий дім», яку дали мешканці Мурманська будівлі обласної та міської адміністрації, пофарбованій у жовтий колір⁵³.

На сьогодні топоніміці бракує визначеної методики проведення дослідження, про що у 60-х рр. минулого ст. писав Я. Дашкевич (с. 20)⁵⁴. Окрім цього, М. Л. Долинська згадує те, що науковець вказував на випадки помилкового вживання та трактування назв, які за всю історію свого існування зазнали численних спотворень, що значно ускладнює розуміння їхньої етимології та проведення дослідження з отриманням адекватних результатів, що дозволить дослідникові зробити коректні висновки (с. 46)⁵⁵. Серед проблем, які є властивими методикам вивчення географічних назв та які виокремлював Я. Дашкевич, М. Л. Долинська зазначає трудомісткість досліджень, які потенційно, при розміреному підході та комунікації між науковцями, можна значно покращити та оптимізувати⁵⁶. Також згадано проблему «топонімічного примітивізму», тобто хибної етимологізації назв. М. Л. Долинська наводить приклад такого помилкового трактування: назва урочища «замочок» не мусить безапеляційно значити те, що на цьому місці в минулому були розташовані фортифікаційні споруди⁵⁷.

1.3. Урбаноніми на тлі Львова

Коли мова йде про терміни пов'язані з назвами географічних об'єктів, розташованих в тому чи іншому місті, можна досі бачити невизначеність та деяку плутанину в термінології. В процесі усталення також перебувають підходи до класифікації урбанонімів та методи урбаноніміки. З тенденцією до

⁵³ *Жаргонный Мурманск* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://murhist.ru/gorodskie-legendy/zhargonnyj-murmansk> (09.12.2020).

⁵⁴ Долинська М. Л. *До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела* // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 26. Харків, 2018, с. 18–32.

⁵⁵ Dolynska M. *A new method of classification of named items of 16th–18th century suburbs of Lviv* // *Studia Geohistorica*. Nr 08. 2020, pp. 45–57.

⁵⁶ Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 20–21.

⁵⁷ Там само.

збільшення темпів зростання міського населення планети, поступово зростає і інтерес науковців до назв, які виникають у містах. А. В. Гріччина вважає урбаноніміку перспективним напрямком в топоніміці, а її об'єктом вивчення називає урбанонімію – сукупність назв внутрішньоміських об'єктів, які називає урбанонімами (с. 4)⁵⁸.

Т. Г. Нікітіна характеризує простір міста як нашарування топонімічних назв, кожне з яких мало свою історію та передумови виникнення, як багатофункціональне, багатовимірне явище, в якому представлені численні шари топонімів (с. 181)⁵⁹. Вона зазначає важливість для дослідника розгляд урбанонімів з боку історичної ретроспективи⁶⁰.

З точки зору історичного дослідження вивчення урбаноніміки дозволить зафіксувати урбаноніми в той чи інший момент в історії та дозволить краще зрозуміти простір міста у часі, а також, в разі потреби, допоможе полегшити реконструкцію тих чи інших районів міста. Для істориків дослідження урбанонімів є шансом кращого розуміння картини функціонування та розповсюдження мов у суспільствах сучасних чи у суспільствах минулого.

Додаткова практична користь від дослідження урбанонімічних назв об'єктів міста лежить не лише в науковій площині, але й у площині соціальної та просвітницької. Як вже зазначалося вище, в останні десятиліття топонімічні дослідження пригортали увагу любителів, громади, мешканців, які через призму дослідження географічних назв рідного краю бажають наблизитися до історії території свого мешкання, зрозуміти ті процеси (економічні, соціальні, географічні та ін.), які на ній відбувалися та через які проходили люди у минулому. Схожий інтерес прокидається у людей і до історії свого міста, що дозволяє очікувати запит на урбанонімічні дослідження та посилює бажання дослідників зробити внесок в інформацію про місто. До того ж, наявність бази

⁵⁸Гріччина А. В. *Урбаноніміка як галузь сучасних історичних досліджень* // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 45. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017, с. 3–8.

⁵⁹ Нікітіна Т. Г. *Топонимическое пространство города: «культурные слои» в лексикографическом отображении* // Вопросы ономастики. Т. 15. №2. Екатеринбург, 2018, с. 180–193.

⁶⁰Там само.

знань про урбаноніми міста дозволяє підвищити рівень свідомості городян щодо свого міста та донести думки, наприклад, про необхідність збереження історичних назв вулиць. Це є дуже важливим в разі виникнення ініціатив з перейменування та/або повернення об'єктам їх історичних імен. Адже винесення подібних пропозицій на розсуд громади вимагає ознайомленості людей з урбанонімною картиною та історією назв в своєму місті.

М. Л. Долинська характеризує урбаноніми як джерельну базу, яка тривалий час була і лишається на сьогоднішній день в великій мірі невивченою, яка на сьогодні зазнає на собі нестачу уваги з боку науковців, а практична користь якої для історичної топографії полягає як у семантиці, так і в етимології урбанонімів⁶¹.

Інтерес до урбаноніміки та відносна недавність початку проведення досліджень з цього напрямку топоніміки досі лишають науковцям певний простір у трактуванні визначення урбанонімічних термінів та надають можливість класифікації об'єктів на свій розсуд. Дискусія щодо цих питань триває, та ознайомитися з різними точками зору є можливим через праці дослідників. А. В. Гріччина у статті «Урбаноніміка як галузь сучасних топонімічних досліджень»⁶² наводить приклади трактування термінів цієї науки різними дослідниками. А. В. Гріччина пише, що Н. Подольська наводить визначення урбаноніма як «вид топоніма, власне ім'я будь-якого внутрішньоміського топографічного об'єкта: агороніма, годоніма, хороніма міського, екклезіоніма, ойконіма»⁶³.

У свою чергу А. М. Мезенко (також згадана А. В. Гріччиною⁶⁴) спираючись на такі джерела, як інвентарі, ревізії міст, зазначає, що вони дають можливість скласти список назв лінійних, територіальних та масштабних

⁶¹Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 40–41, 253.

⁶²Гріччина А. В. *Урбаноніміка як галузь...*

⁶³Там само, с. 4.

⁶⁴Там само, с. 4–5.

об'єктів всередині міста (с. 8)⁶⁵. До лінійних дослідниць відносить вулиці, проспекти та інші міські одиниці, до територіальних – площі, парки, ринки, райони тощо, до масштабних об'єктів – церкви, костьоли, кафе, магазини тощо⁶⁶. Як буде видно з останнього, третього розділу цього магістерського дослідження, розподіл урбанонімів, наведений Мезенко, є дуже зручним у справі створення візуалізації об'єктів міста на цифровій карті. Це стосується як об'єктів, створених людиною, так і об'єктів природних, які знаходяться у місті. Лінійні урбаноніми будуть представлені на векторному шарі мапи, створеної в геоінформаційній системі QGIS, за допомогою ліній, територіальні урбаноніми – через нанесення на карту полігонів, а масштабні – об'єктами виду «точка».

До урбанонімів, за визначенням О. В. Суперанської, не входять такі оніми, як назви церков, монастирів, каплиць та вівтарів (с. 196)⁶⁷. Суперанська відносить їх у окрему категорію з тою аргументацією, що їхнє застосування має дещо широкі границі, адже в різні епохи ці назви відносилися не лише безпосередньо до самих об'єктів, а й до людей і землі, які були прив'язаними або мали інший характер відношення до об'єкту. Не є включеними в урбанонімію також назви шляхів сполучення, які виокремлені Суперанською в окрему категорію — дромонімію⁶⁸.

А. А. Титаренко у статті «Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів»⁶⁹ також висловлюється про невизначеність характеру урбанонімів в класифікації онімів⁷⁰. Вона стверджує, що виникнення урбанонімів є тісно переплетеним з тими чи іншими тенденціями у розвитку суспільства, ідеологій, а також відображають у собі національну ментальність жителів.

⁶⁵ Мезенко А. М. *Урбанонимия Белоруссии*: дис. докт. філ. наук: 10.02.01 «русский язык», 10.02.02 «языки народов СССР (белорусский язык)». Минск, 1991. 34 с.

⁶⁶ Там само, с. 14.

⁶⁷ Суперанская А. В. *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука, 1973. 366 с.

⁶⁸ Там само, с. 167.

⁶⁹ Титаренко А. А. *Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів* // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 9(2). Кривий Ріг, 2013, с. 171–180.

⁷⁰ Там само, с. 171.

А. Г. Широков розглядає урбанонімію умовної території як «семіотичний код всередині міського простору»⁷¹, з якого можна видобути інформацію щодо процесів та стану речей в місті, а також щодо «абстрактних символів, які неможливо співставити з реальною картиною вживання мови в місті»⁷².

В умовах постійного спілкування людей у місті виникнення міських географічних назв є процесом тяглим, невпинним, як з точки зору мовних процесів, так і з точки зору соціального та політичного аспекту життя мешканців міста. Часами зміна назв відбувається дуже швидко, тому їх реєстрування є питанням збереження культурного та історичного шару міста.

Необхідно пам'ятати і про існування неофіційних урбанонімів, які є результатом творчості мешканців та в яких можна побачити, чим живуть люди в місті, що їх турбує, як вони мислять, адже громадські погляди можуть досить сильно розходитися з офіційною позицією з тих чи інших питань. Розгляд неофіційних урбанонімів та внесення їх у базу назв, які підлягають вивченню науковцями-істориками та іншими фахівцями, зможуть покращити та уточнити відтворення динаміки стосунків суспільство–суспільство, суспільство–влада та інших у обраний проміжок часу. Краще зрозуміти умови виникнення неофіційних урбанонімів можна з залученням вибіркової групи та проведенні анкетування, як це зробили Є. Н. Клименко та М. Е. Рут у дослідженні «Неофициальные урбанонимы Екатеринбурга в социолингвистическом аспекте»⁷³. В своєму дослідженні вони зазначають, що основними причинами творення неофіційних урбанонімів, згідно з результатами проведеного ними анкетування, є прагнення спростити офіційні назви, а також прагнення до «карнавалізації» міського простору.

⁷¹ Широков А. Г. *Русская урбанонимия в диахроническом освещении: апеллятивно-онимические комплексы* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dissercat.com/content/russkaya-urbanonimiya-v-diakhronicheskom-osveshchenii-apellyativno-onimicheskie-kompleksy> (08.12.2020).

⁷² Там само.

⁷³ Клименко Е. Н., Рут М. Э. *Неофициальные урбанонимы Екатеринбурга в социолингвистическом аспекте* // Вопросы ономастики. Т. 15. №2. Екатеринбург, 2018, с. 210– 222.

А. В. Гріччина стверджує, що на сьогодні найбільшу кількість статей та праць написано про годоніми та ергоніми – назв вулиць, проспектів, бульварів, шосе тощо та назв спілок, організацій та способів організації групи людей у громадські об'єднання⁷⁴. В якості прикладу дослідження годонімів вона наводить сумісну роботу мовознавців Дніпровського національного університету, в якій вони подають довідкову інформацію про назви вулиць та розглядають питання систематизації та правопису годонімів міста⁷⁵. На вплив соціальних факторів, економіки, на роль взаємодії культур та їх розвитку звертається увага у дослідженні урбанонімії Тернополя Г. Бачинської та М. Тишковець⁷⁶. Урбанонімний простір вони характеризують як систему, яка підлягає постійним змінам та яка функціонує цілісно, в якій, окрім лінгвістичних чинників, на внутрішньоміські назви впливають і зазначені вище, позамовні чинники⁷⁷.

М. Л. Долинська наводить семантичний поділ урбанонімів А. Виробіша⁷⁸. Вона наводить поділ назв дослідником на категорії природи, функцій та людей, що дозволяє здійснити аналіз значення процесу номінації внутрішньоміських об'єктів. Відповідно, аналіз урбанонімів з семантичного та етимологічного боку може висвітлити внутрішньоміські назви як носіїв інформації про вигляд, функції та стосунки у суспільстві⁷⁹. Під увагою А. Виробіша опиняються назви вулиць не лише середмістя, а й передмість. М. Л. Долинська наводить категорії, по яких А. Виробіш розподілив назви вулиць, площ та інших внутрішньоміських об'єктів⁸⁰. Під категорію «природа» потрапляють природні середовища, геологія, топографія, географія, флора, фауна та фізіо-, гідрографія (вул. Джерельна та ін.). До групи «функції» належать назви, які

⁷⁴Гріччина А. В. *Урбаноніміка як галузь...* с. 6.

⁷⁵Там само.

⁷⁶Бачинська Г., Тишковець М. *Урбанонімна система міста Тернополя* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Вип. II (24). Тернопіль, 2014, с. 15–18.

⁷⁷Там само, с. 15.

⁷⁸Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 22–23.

⁷⁹Там само, с. 23.

⁸⁰Там само, с. 22.

містять опис плану міста (пл. Старий Ринок). До останньої категорії «люди» дослідник відносить назви з відображенням відносин власності (волі, лани тощо).

М. Л. Долинська наводить також підхід до застосування урбанонімів в історичному дослідженні, підхід – Й. Матушевського, котрий розділяв міські географічні назви на стабільні та нестабільні для знаходження співвідношення між ними⁸¹. Щодо внесків у вивчення саме Львівських урбанонімів, М. Л. Долинська згадує праці Д. Зубрицького, який в Хроніці міста Львова описав назви вулиць та їхнє розташування у львівському середмісті⁸², а також А. Петрушевича та вивчення впливу слов'янських мов на назви княжого періоду⁸³ та І. Крип'якевича та його дослідження етимології назв в «Топоніміці старого Лева»⁸⁴.

Через відсутність усталеної методики опрацювання урбанонімів та вивчення їхньої природи, процесів, яким вони є підлеглими, кожен дослідник може або випрацювати свою, унікальну методику, або скористатися підходами своїх попередників.

М. Л. Долинська наводить методику науковця зі Словаччини Р. Крайчовича⁸⁵: 1). Збирання настільки великої кількості урбанонімів, наскільки це є можливим для дослідника, з будь-яких джерел інформації, як письмових, так і візуальних, які є у розпорядженні науковця; 2). Утворення картотеки урбанонімів за хронологічним, ретроспективним та комбінованим принципами; 3). Проведення систематизації зібраних урбанонімів.

Також М. Л. Долинська пропонує власний метод ретроспективної локалізації об'єктів у місті пропонує М. Л. Долинська та описує його застосування у книзі «Історична топографія Львова XIV–XIX ст.»⁸⁶. Даний

⁸¹Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 43.

⁸²Там само.

⁸³Там само.

⁸⁴Там само.

⁸⁵Там само... с. 46.

⁸⁶Там само, с. 62–86.

метод в дослідженні полягає у порівнянні документів з інформацією про нерухомість (Йосифінські, Францисканські метрики, фіскальні податкові реєстри, акти, привілеї тощо) для визначення сучасної адреси споруди, а отримані дані порівнюються з картами того ж самого періоду⁸⁷. При дослідженні застосовуються просторово-адміністративний, просторово-територіальний критерії та способи господарювання та здійснення забудови на території передмість⁸⁸. До атрибутивних компонентів урбанонімів пропонується ставитися критично, адже є можливим позначення одним атрибутивом різних за природою об'єктів⁸⁹. Також атрибутивні компоненти можуть виступати не в якості опису фізичного стану урбаноніма, а в ролі ідентифікатора форми власності⁹⁰.

Визначення адреси об'єкта відбувається в наступні етапи⁹¹: 1). Для нерухомої власності, зазначеній у Йосифінській метриці, визначається її конскрипційний номер в метриці Францисканській; 2). Отримання тогочасної адреси об'єкту у довіднику кінця XIX ст. на підставі отриманого конскрипційного номера; 3). Визначення сучасної адреси.

У випадках, коли дотриматися наведеного алгоритму неможливо через відсутність записів у Францисканській метриці, М. Л. Долинська бачить можливість в локалізації об'єкта через визначення конскрипційних номерів через використання індексів з групи табулярних книг⁹². Щодо локалізації природних об'єктів Львова, тут у пригоді стають допоміжні описи, зроблені укладачами Йосифінської метрики (с. 84–85)⁹³.

⁸⁷ Там само, с. 68, 253.

⁸⁸ Там само, с. 255.

⁸⁹ Там само, с. 46–47.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Там само, с. 68.

⁹² Там само, с. 69.

⁹³ Долинська М. *Йосифінська метрика – центральне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини* // Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII-XIX століть / За ред. Томаша Карголя, Богдани Петришак та ін. Краків – Львів: Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2018, с. 81–94.

Таким чином, завдяки історичній зумовленості топонімів вони є важливою історичною спадщиною людства, яка є настільки ж цінною, як і спадщина матеріальна. Процес усвідомлення такої ролі географічних назв триває дотепер. Сприяє розумінню громадою важливості назв для історичної пам'яті популяризація цього явища через проведення різноманітних заходів (наприклад, Дня європейської спадщини, присвяченому географічним назвам) а також зацікавленості у збереженні, структуруванні, регламентуванні топонімів такими організаціями, як ООН.

Назви географічних об'єктів можна використовувати у дослідженні для відтворення шляхів пересування людей по території, процесу взаємодії одних культур з іншими, визначення відносного віку того чи іншого поселення. Також дослідження з застосуванням топонімів та урбанонімів дозволяють відтворити та дослідити історію пересувань, переселень народів, їх взаємодію один з одним. Через вивчення топонімів можна краще зрозуміти спосіб життя людей минулого, їх основну діяльність, зрозуміти, що було для них найбільш важливим у просторі. Топоніми часто використовують при дослідженні історії рідного краю.

Топоніміка та урбаноніміка в останні десятиліття поступово набувають популярності як дисципліни, які можуть принести велику користь для досліджень історії міст та місцевостей. Вивчення географічних назв дозволяє реконструювати процеси, які відбулися на досліджуваній території. На географічні назви впливають наступні чинники: економічні, політичні, соціальні, культурні, історичні тощо. Процес номінації об'єктів людьми, які населяють територію, відкриває можливості вивчення соціальної динаміки на території, особливо у випадку застосування неофіційних урбанонімів у дослідженні.

Наразі в суспільстві є запит на подібні дослідження через зростання інтересу до історії рідного краю, хоча і важко назвати цей інтерес надзвичайно поширеним серед громадян. Тому топонімічні дослідження також можуть бути застосовані з метою здійснення просвітницької діяльності, а також надання

можливості мешканцям та владі міста зрозуміти невинний процес формування та змін урбанонімічних назв, адже це допоможе донести до них важливість фіксації та збереження історичних назв – їхньої нематеріальної спадщини.

Дослідження топонімів та урбанонімів та використання їх в якості історичних джерел є ефективним у розумінні розташування об'єктів у минулому. Такі дослідження значно виграють від застосування методів допоміжних наук: географії, лінгвістики, історії та інших допоміжних галузей цих дисциплін.

Однак, топонімічні та урбанонімічні студії досі потребують появи усталених методів дослідження та стійкої термінологічної бази. Наразі дослідники користуються різноманітними методами (зокрема методами власної розробки), серед яких є унікальні підходи до розуміння простору міста та місцевості у часі. Такий стан речей дозволяє вибудувати ефективні методи вивчення топонімічної та урбанонімічної картини території.

Застосування сучасних технологій для візуалізації результатів дослідження відкриває можливості демонстрації отриманої інформації. Мова про це піде у третьому розділі цього магістерського дослідження.

РОЗДІЛ II

ЗАСТОСУВАННЯ УРБАНОНІМІВ В ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ МІСТА

2.1. Урбанонім як історичне джерело

Як можна побачити з прикладів досліджень, наведених у попередньому розділі, топоніміка та урбаноніміка можуть викликати велику зацікавленість у істориків. Розуміння логіки виникнення та розвитку географічних назв дозволяє зрозуміти історичні процеси в минулому. Однак, в багатьох дослідженнях, центром яких є географічні назви (особливо, коли ідеться про вивчення процесу їхньої трансформації та заміни іншими географічними назвами), вони виступають радше в ролі піддослідних, об'єктів, ніж в ролі історичних джерел. Це може завести історичне дослідження в бік дослідження мовознавчого.

Причина цього полягає великою мірою в міждисциплінарності історичної топоніміки, адже географічні, а також міські назви є предметом зацікавленості дослідників, які є представниками як історичної, так і географічної та лінгвістичної наук⁹⁴. М. Л. Долинська зазначає, що новий метод класифікації топонімів та урбанонімів, який буде задовільним для істориків, може постати з переосмислення методів географії та мовознавства⁹⁵. М. Л. Долинська наголошує на тому факті, що в багатьох доступних працях, в основі яких лежить дослідження топонімів та, зокрема, урбанонімів, основний акцент ставиться на питанні етимології та семантиці географічних назв, без належної уваги до їхньої ієрархії⁹⁶. Відповідно, М. Л. Долинська пропонує здійснювати поділ урбанонімів саме за їхніми денотатами, що сприятиме розгляду простору

⁹⁴Dolynska M. *A new method of classification...* p. 45.

⁹⁵Там само.

⁹⁶Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 22.

не лише як тло процесів в соціумі, але і як простір, в якому функціонують ті чи інші ідеї⁹⁷.

З обґрунтованим застереженням до використання топонімів в якості історичного джерела ставився Ярослав Дашкевич⁹⁸. В той час, коли мовознавчі підходи до вивчення топонімів та урбанонімів є дуже поширеними, у представників географії, археології, етнографії, соціології та історії погляди на природу топонімів можуть суттєво відрізнятись. Це відображається в різних поглядах науковців з різних наукових галузей на класифікацію урбанонімів⁹⁹. Тут можна згадати відому притчу про слона та трьох сліпців, а також провести аналогію і з наукою про назви, на яку науковці дивляться з різних точок зору, але не бачать при цьому цілої картини та точок зору колег.

Однак в історії як науці можемо бачити використання внутрішньоміських назв не лише з метою вивчення їх самих, а з наміром зрозуміти простір, до якого вони є прив'язаними. Наприклад, М. Ю. Тахтаулова в авторефераті «Історичний розвиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVI – початок XXI ст.)»¹⁰⁰ зазначає, що в другому розділі своєї дисертації, який носить назву «Виникнення та розвиток топонімічного середовища Харкова від заснування до початку XX ст.» є визначеними ключові тенденції процесу формування ландшафту у місті, становлення міського середовища Харкова (с. 12)¹⁰¹. Дослідниця особливо виділяє «адресні урбаноніми» при здійсненні історичного дослідження, до яких вона відносить такі об'єкти, як адміністративні райони, вулиці, майдани, алеї, дороги, бульвари,

⁹⁷Там само, с. 26.

⁹⁸ Долинська М. Л. *Професор Ярослав Дашкевич і проблеми історичної топографії та соціотопографії* // Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст.: Матеріали Міжнар. конф., присвяч. 85-літтю від дня народження Ярослава Дашкевича. Львів, 2013, с. 84-85.

⁹⁹ Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 20–21.

¹⁰⁰ Тахтаулова М. Ю. *Історичний розвиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVII - початок XIX століття)* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "історія України". Запоріжжя: Запорізький Національний Університет, 2016. 20 с.

¹⁰¹ Там само, с. 10.

лінії, набережні, провулки, проспекти та проїзди (с. 123)¹⁰². Однак, виділення саме такої групи урбанонімів підлягає критиці. Наприклад, підхід М. Ю. Тахтаулової до здійснення історичного дослідження урбанонімів міста через опис історичної еволюції адресної урбанонімії, яку дослідниця вважає придатною для вивчення будь-якого українського міста¹⁰³, критикує М. Л. Долинська¹⁰⁴. Вона зазначає недоречність застосування методів, в основі яких лежить адресна урбанонімія, до міст, заснованих у Середньовіччі, в яких процеси еволюції та творення внутрішньоміських назв будуть відмінними від більш молодих міст, таких, як Харків¹⁰⁵.

Л. Савченко і М. Тахтаулова вказують історично-довідниковий путівник Харковом О. М. Гусєва в якості прикладу праці, в якій урбаноніми використовуються саме як історичне джерело¹⁰⁶. В ній висвітлено процес формування середовища міста через приділення уваги топонімічному оформленню головних магістралей Харкова¹⁰⁷.

М. Л. Долинська звертає увагу на складнощі, які, в тому числі і внаслідок впливу мовознавства, виникають у класифікуванні урбанонімів в такий спосіб, який відповідав би потребам істориків та застосовував би міські назви саме в якості джерела, а не об'єкта¹⁰⁸. Відсутність належної класифікації міських назв в історичній науці призводить, відповідно, до браку методик, за якими можна вивчати міські назви саме з історичної точки зору¹⁰⁹. Докладніше про класифікації, які застосовують до урбанонімів, буде йтися в наступному підрозділі.

¹⁰² Савченко Л., Тахтаулова М. *Базові характеристики комплексного історичного дослідження топоніміки українського міста (на прикладі Харкова)* // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. №6 (1). Київ, 2019, с. 121–133.

¹⁰³ Там само, с. 123.

¹⁰⁴ Долинська М. Л. *Деякі сучасні погляди в Україні на проблему урбаніміки (домодерний період)* // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вип. 29. Харків, 2019, с. 57–65.

¹⁰⁵ Там само, с. 7–10.

¹⁰⁶ Савченко Л., Тахтаулова М. *Базові характеристики комплексного історичного дослідження...* с. 122.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 19.

¹⁰⁹ Там само, с. 20.

Одначе М. Л. Долинська бачить можливість у запозиченні з лінгвістики та географії сприйняття назв об'єктів як двочленних, які утворюються зі складових, власне, з назви і її денотата¹¹⁰. З географічної науки може стати у пригоді бачення топонімічних назв як суцільного шару, який покриває поверхню Землі¹¹¹.

2.2. Підходи до систематизації урбанонімів

Згідно з А. А. Титаренко, основи термінології та принципи класифікації урбанонімів почали окреслюватися приблизно з 60-х рр. ХХ ст. (с. 235)¹¹². У свою чергу А. К. Матвеев, коли пише про розвиток будь-якої науки, наголошує, що цей розвиток відбувається мірою встановлення системи термінів (с. 5)¹¹³.

М. Л. Долинська бачить складнощі, які виникають у розподілі урбанонімів по певних групах, вираженими у тому, що їх важко вписати в онімічну ієрархію¹¹⁴. Вона робить стислий огляд класифікаційних схем топонімів, які є популярними серед географів та лінгвістів, а також наводить морфологічний та семантичний – два підходи до класифікації географічних назв, запропонованих у лінгвістиці¹¹⁵. У першому підході поділ іде на наступні форми¹¹⁶: прості та складні, складні та складені, основні та похідні.

Семантичний поділ, у свою чергу, спирається на природу денотата назви. З оглядом на денотати топонімів, їх розподіляють на ієрархічні класи¹¹⁷.

Географічна наука, хоча і має в своєму розпорядженні відносно розвинуті класифікації онімів, також не може дійти до згоди щодо принципу поділу назв. Наприклад, Дудун Т. В. у статті «Історичний аналіз класифікації

¹¹⁰Долинська М. Л. *Декілька сучасних поглядів...* с. 64.

¹¹¹Там само.

¹¹²Титаренко А. А. *Місце урбанонімів в ономастичному просторі* // Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Вип. 12. Переяслав-Хмельницький, 2012, с. 235–23.

¹¹³Матвеев А. К. *Ономастика и ономотология: Терминологический этюд* // Вопросы ономастики. №2. Екатеринбург, 2005, с. 5–11.

¹¹⁴Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 18.

¹¹⁵Там само, с. 19–20.

¹¹⁶Там само.

¹¹⁷Там само.

онімів»¹¹⁸ дає кілька способів групування топонімів, запропонованих різними дослідниками в різні часи. Дослідник наводить, наприклад, спосіб поділу географічних назв за п'ятьма групами¹¹⁹:

1. ороніми (елементи рельєфу)
2. гідроніми (водні об'єкти)
3. імена лісів, парків тощо
4. імена населених пунктів
5. імена вулиць, провулків, площ тощо

З одного боку, такий розподіл є більш прийнятним для історика, ніж поділи, прийняти в лінгвістиці. Адже в подібній класифікації розподіл відбувається саме за принципом характеру місцевості, якій належить той чи інший онім. Тобто в фокусі опиняється саме територія, а не географічна назва. Однак, така класифікація має низку вад, як з точки зору географії, так і з точки зору історії. По-перше, в таких розподілах не враховується вік географічних назв. По-друге, тут знову можна побачити складнощі з пошуком місця для урбанонімів.

На перший погляд може здатися, що внутрішньоміські назви є включеними в вищезазначений розподіл у останньому, п'ятому пункті. Але вади такого класифікування не обмежуються невичерпністю об'єктів, які потрапляють під п'ятий пункт. Адже в усі запропоновані класифікацією групи можуть входити внутрішньоміські об'єкти. Урбаноніми в подібних класифікаціях опиняються або «розпорошеними» серед запропонованих поділом груп, без уваги до їхнього дещо опосередкованого від решти топонімів характеру. Або ж вони виділяються в окрему, ізольовану групу, що може здатися штучним та необґрунтованим.

У статті «До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела»¹²⁰ М. Л. Долинська підсумовує критерії, за якими науковці з різних галузей розробляли свої розподіли топонімів¹²¹:

¹¹⁸Дудун Т. В. *Історичний аналіз класифікації топонімів* // Часопис картографії. Вип. 1. Київ, 2011, с. 226–232.

¹¹⁹Там само, с. 227.

- морфологічний
- етимологічний
- семантичний
- просторовий
- адміністративно-правовий
- хронологічний

Морфологічний критерій концентрується на побудові назви, етимологічний – на її походженні, семантичний – на значенні, яке несе в собі той чи інший онім¹²². Просторовий критерій робить акцент на розміщенні об'єкта у середовищі, адміністративно-правовий – на його правовому статусі¹²³. Нарешті, хронологічний критерій стосується часу виникнення топоніма, часу його існування, функціонування¹²⁴. Підходи, які впливають з перших трьох можливих категорій топонімів: лексичний підхід, етимологічний та (частково) семантичний, М. Л. Долинська вважає недостатніми для використання географічної назви в якості історичного джерела, адже запропонований нею спосіб ієрархічної класифікації за денотатами спирається передусім на просторовий чинник¹²⁵. Несталість внутрішньоміських назв, можливість поширення їхніх денотатів на інші об'єкти, зміна власника і, відповідно, зміна назви (у випадку її посесивного характеру), «онімізація апелятива»¹²⁶ та нечітке значення денотатів не дозволяють ефективно застосовувати вищезгадані три підходи при проведенні історичного дослідження на базі топонімів та урбанонімів¹²⁷.

Мар'яна Долинська, базуючись на власних дослідженнях урбанонімів території міста Львова періоду магдебурзького права, наводить наступний

¹²⁰Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...*

¹²¹Там само, с. 27.

¹²²Там само.

¹²³Там само.

¹²⁴Там само.

¹²⁵Там само.

¹²⁶Там само, с. 19.

¹²⁷Там само, с. 26.

варіант розподілу внутрішньоміських назв в залежності від їхніх властивостей і без урахування денотату того чи іншого урбаноніма¹²⁸:

- традиційні
- інформативні
- посесивні

До традиційних назв М. Л. Долинська відносить переважно назви вулиць у Середмісті («місті в мурах»¹²⁹)¹³⁰. Інформація, яку можна винести з цих назв — це фізіографія території, а також етноси та професії людей, які на цій території мешкали¹³¹. Інформативні урбаноніми слугують засобом орієнтації в просторі, вказують напрямом, відображають у собі присутність орієнтирів, об'єктів¹³². Щодо посесивних внутрішньоміських назв, то вони вказують на власника того чи іншого об'єкта¹³³. Цю дещо застарілу схему, на думку М. Л. Долинської, варто вдосконалити шляхом поділу традиційних урбанонімів на інформативні і посесивні¹³⁴.

Певні складнощі під час проведення дослідження урбанонімів, зокрема внутрішньоміських назв Львова, виникають через ту невизначеність, які несуть в собі денотати («атрибутивні компоненти»¹³⁵) назви, які іноді можуть бути зовсім відсутніми¹³⁶. Це стає можливим тоді, коли об'єкт припиняє своє існування, а його назва лишається і переходить на навколишню територію, і в такому випадку є можливість того, що люди з часом забувають про початкове значення назви та не можуть визначено сказати, який об'єкт у минулому носив її (с. 193)¹³⁷.

¹²⁸Там само.

¹²⁹Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 33.

¹³⁰Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 26.

¹³¹Там само, с. 23.

¹³²Там само, с. 26.

¹³³Там само.

¹³⁴Dolynska M. *A new method of classification...* p. 50–52.

¹³⁵Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 168.

¹³⁶Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 168–172.

¹³⁷Долинська М. Л. *Функціонування хоронімів на території Львова впродовж середини XIX – початку XXI століття* // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. №1. Київ, 2016, с. 191–206.

У статті «Функціонування хоронімів на території Львова впродовж середини ХІХ – початку ХХІ ст.»¹³⁸ М. Л. Долинська наводить відповідь вісімдесятип'ятирічної мешканки Львова на питання з інтерв'ю, проведеного Д. Мукомол у 2008 р., про назву одного зі струмків міста: «Та то раніше було як річка, ми туди, пам'ятаю, водили кіз поїти на Гнилку, а зараз там таке понабудували...»¹³⁹. М. Л. Долинська зазначає, що у своїй відповіді не робила зв'язку між назвою місцевості Гнилка та між гідронімом – струмка, який називався Гнилим, від якого і пішла назва згаданої мешканкою місцевості¹⁴⁰.

М. Л. Долинська, беручи до уваги вищезгадані складнощі, які виникають у дослідника при спробі розробити класифікацію саме назв тих чи інших об'єктів та територій, а також тісний зв'язок історичної топоніміки та історичної топографії, пропонує спиратися у розробленні класифікації на характеристиках об'єктів, до яких відносяться топоніми, а не на самих географічних назвах¹⁴¹. Якщо брати до уваги географічний характер території, об'єкта, якому належить назва, то є сенс класифікувати не самі урбаноніми, а географічні об'єкти¹⁴². При аналізі топонімів з такої точки зору М. Л. Долинська наголошує на очевидності посесивного характеру назв більшості з них¹⁴³.

Спираючись на велику частку посесивних назв у множині урбанонімів міста та його складену структуру, в якій є присутніми просторові та соціальні елементи, М. Л. Долинською запропоновано здійснювати класифікацію за об'єктами та суб'єктами нерухомої власності, з дотриманням поділу об'єктів на ті, що були створені людиною, та на природні¹⁴⁴. Необхідно також враховувати, що не всі об'єкти вдається віднести до фізичного об'єкта, насамперед це

¹³⁸Там само.

¹³⁹Там само, с. 192.

¹⁴⁰Там само, с.192-193.

¹⁴¹Долинська М. Л. *Деякі сучасні погляди...* с. 64.

¹⁴²Там само, с. 57, 64.

¹⁴³Там само, с. 63.

¹⁴⁴Долинська М. Л. *«Вулиці» львівських передмість у фіскальних документах останньої третини ХVІІІ ст.* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 252. Львів, 2006, с. 98–102.

стосується територій з нечіткими межами, які не являють собою продукти адміністративного поділу міста¹⁴⁵.

2.3. Засоби локалізації об'єктів, що мають назви

Використання метрик, у випадку Львова – Йосифінської та Францисканської, є невіддільною частиною визначення місцезнаходження того чи іншого об'єкта міста у методі ретроспективної локалізації¹⁴⁶. Не зважаючи на той факт, що метрики – це документи, які у першу чергу створені для обліку та впорядкування інформації про нерухомість підданих Австрійської монархії, вони можуть стати у пригоді й при локалізації рукотворних та природних об'єктів¹⁴⁷.

Після 1772 року в Галичині були впроваджені конскрипційні номери, які використовувалися у списках споруд, яким надавався відповідний номер (с. 81)¹⁴⁸. Йосифінське поземельне кадастрування відбувався у 70-ті рр. XVIII ст., а наступний спосіб кадастрування (францисканський) та введення Францисканської метрики, прийшовся на кінець XVIII – початок XIX ст.¹⁴⁹ При застосуванні методу ретроспективної локалізації нерухомості М. Л. Долинська пише не лише про застосування метрик, але й гробухів Францисканської метрики¹⁵⁰. В них перші два стовпчики подають старі та нові номери споруд: номери за Йосифінською та номери за Францисканською метрикою. Останні продовжували використовувати і роками пізніше в журналах обліку нерухомості та подібній офіційній документації.

¹⁴⁵ Долинська М. Л. *До питання методики класифікації...* с. 27.

¹⁴⁶ Долинська М. Л. *Історична топографія...* с. 62–77.

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Долинська М. Л. *Йосифінська метрика – центральне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини // Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII-XIX століть / За ред. Томаша Карголя, Богдани Петришак та ін. Краків – Львів: Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2018, с. 81–94.*

¹⁴⁹ Там само, с. 81–82.

¹⁵⁰ Там само, с. 82.

При дослідженні перевага надається йосифінським документам¹⁵¹. Інформація в них є внесеною розбірливим почерком та подана польською мовою, на відміну від Францисканських метрик, заповнених німецькою мовою малорозбірливою рукописною неоготикою¹⁵². У випадку, якщо екземпляр Францисканської метрики є недоступним дослідникові, для встановлення розташування у місті об'єкта з певним номером використовують такі допоміжні матеріали, як книги повноважень та постанов, а також книги міської табулі¹⁵³.

Сам метод ретроспективної локалізації М. Л. Долинської полягає у порівнянні інформації про номери споруд з Йосифінської метрики та попередніх «достатистичних» джерел¹⁵⁴. Порівняння записів з Йосифінською метрикою дозволить локалізувати нерухомість щонайменше на мезорівні¹⁵⁵ і відповідно визначити розташування тогочасних урбанонімів.

У період австрійського Львова місто було розподілено на п'ять адміністративних ділянок, серед яких було середмістя та чотири передмістя: Галицьке, Краківське, Жовківське та Бродівське, також відоме як Личаківське¹⁵⁶. Ці частини міста мали свої окремі конскрипційні номери, починаючи від «1» (крім середмістя). Залежно від того, в якому з передмість знаходилася споруда, до її номера додавався відповідний дріб: Галицьке – 1/4, Краківське – 2/4, Жовківське – 3/4, Бродівське (Личаківське) – 4/4¹⁵⁷. Схоже, що впровадження нумерації споруд з використанням дробів мало допомогло дещо оптимізувати та організувати ведення документації нерухомості. Адже станом на 1871 р. у

¹⁵¹Долинська М. Л. *Теоретична реконструкція історичної топографії містечка (на прикладі смт. Кути): навч. посібн.* Львів: Видавництво Національного Університету «Львівська Політехніка», 2007. 100 с.

¹⁵²Долинська М. Л. *Йосифінська метрика...* с. 84–85.

¹⁵³Там само, с. 85.

¹⁵⁴Там само, с. 86.

¹⁵⁵Долинська М. Л. *Гороніми історичних передмість Львова кінця XVIII – початку XX ст.* // Вісник Львівського університету. Вип. 39–40. Львів, 2005, с. 413–429.

¹⁵⁶Долинська М. Л. *Йосифінська метрика...* с. 83.

¹⁵⁷Там само.

кожному з передмість налічувалося більше, ніж по півсотні нерухомих об'єктів (с.143)¹⁵⁸.

Щодо локалізації природних об'єктів, в цьому випадку великого значення набуває сумлінність людини, яка уклала метрику¹⁵⁹. Докладність опису шляху до нерухомості та навколишнього ландшафту місцевості лишалися розсуд самого укладача метрики. М. Л. Долинська пише, що у випадках, коли неможливо визначити розташування об'єкта лише за наявністю номера споруди, корисними опиняються такі уточнюючі описи навколишнього середовища, з використанням яких стає можливим відтворити шлях укладача метрики¹⁶⁰.

Крім того, велике значення у визначенні територіального розташування об'єкта грають карти. Звичайно, такі джерела не є ідеальними через можливі похибки у вимірюваннях та інших неточностях. Саме через це є доцільним не використовувати лише якесь одне джерело, а поєднувати інформацію з нього з іншими відомостями.

А. В. Сіренов наводить такі дослідження в історичній науці, в яких може бути використано картографічні матеріали¹⁶¹:

1. Читання карти, тобто вивчення завдяки неї місцевості та зображених на ній об'єктів
2. Порівняння картографічних матеріалів з текстовими та іншими джерелами інформації
3. Відображення на карті результатів дослідження
4. Картометричні дослідження
5. Комп'ютерне картографування.

А. В. Сіренов виокремлює у карт низку особливостей¹⁶². Наприклад, він характеризує мову карти як особливу умовно-знакову форму передачі

¹⁵⁸ Долинська М. Л. *Львів: простір на тлі мешканців XIII–XIX ст.* Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 168 с.

¹⁵⁹ Долинська М. Л. *Йосифінська метрика...* с. 84.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ Сіренов А. В. *Картографічні матеріали як історичне джерело* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/43720/istoriya/kartografichni_materiali_istorichne_dzherelo (10.11.2019).

¹⁶² Там само.

інформації. Він також зазначає, що графічна форма інформації на карті дозволяє помістити великий обсяг даних в компактному сховищі, тому карті можна відобразити історичні події, стан міста та його планування, розташування об'єктів з дуже високою точністю (саме собою, при коректно зроблених вимірюваннях).

Вищезгадані властивості можна віднести до переваг карт, але навіть у дуже великих масштабах неможливо зобразити всі об'єкти місцевості. Саме в таких випадках необхідна генералізація – зображення на обмеженій площині тільки найважливіших споруд, природних об'єктів тощо¹⁶³.

Не буде чимось дивним знайти в картографічному джерелі ту чи іншу помилку, адже вимірювання, за результатами яких зіставлялися карти, часто проводилися з не великою точністю та зазнавали спотворення ще на стадії здійснення. В давні часи карти також створювалися за розповідями людей, які відвідали далекі землі. Такий підхід є схожим на гру «Зіпсований телефон», а його дотримання забезпечувало неточності та погрішності в карті. Але питання завжди в тому, наскільки суттєвими є ці помилки та неточності і наскільки вони впливають на результат історичного дослідження.

Серед питань, які мусить поставити перед картографічним джерелом інформації дослідник, А. В. Сіренов наводить питання історії виникнення карти, обставин та ціль її створення¹⁶⁴.

В магістерському дослідженні розглянуто картографічне джерело «Plan der Stadt Lemberg samt ihren Vorstädten»¹⁶⁵. Карта є відсканованою і представлена в електронному вигляді на сайті Центру міської історії Центрально-Східної Європи. За інформацією на сайті, точно датувати карту не вдалося, але за такими ознаками, як наявність на ньому будівлі казино Necht і відсутністю деяких споруд Високого замку, експерти вважають період 1799–

¹⁶³Там само

¹⁶⁴Там само.

¹⁶⁵ *План міста Лемберг разом з передмістями* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/umd/mapdetails/plan-stadt-lemborg-samt-vorstadt-c1802/> (12.12.2019).

1802 рр. часом створення плану¹⁶⁶. Серед характеристик карти зазначено, що вона є рукописом, виконана тушшю, має розмір 97x111 см та зображує територію Львова в масштабі 1:5760¹⁶⁷. Всі назви на карті виконано німецькою мовою, а сама карта зберігається в Австрійському військовому архіві у Відні, її автор лишається невідомим¹⁶⁸. У лівому нижньому куті карти є перелік умовних позначень, які на ній використовуються. Крім чотирьох передмість, на карті можна побачити план території середмістя.

Накладання історичної карти на сучасну схему або супутникову фотографію може зробити більш наочною локалізацію об'єктів та дозволяє полегшити орієнтацію у просторі для дослідника як у натурному обстеженні, так і при здійсненні порівняння стану забудови або ландшафту у різні періоди. Таку можливість, зокрема, надає Інтернет-сервіс *mapire.eu*¹⁶⁹. Сервіс дозволяє накладати історичні карти як на схематичне сучасне зображення місцевості, так і на супутникове фото. Користувач може регулювати прозорість шару з історичною картою, що і надає можливість побачити різницю між двома ландшафтами при накладанні однієї карти на іншу.

Г. П. Петришин описує йосифінську військову карту Галичини та Володимирії як мапу, яка не має перспективного зображення місцевості та основою якої, на відміну від попередніх картографічних зображень, є топографічний план з високою деталізацією (с. 10)¹⁷⁰. Вона зазначає, що робота над картографуванням територій Австрійської Імперії розпочалося у 1763 р. за розпорядженням Марії Терезії, а продовжилася робота при Йосифі II, за правління якого проводилися основні роботи зі зйомки місцевості, саме тому

¹⁶⁶Там само.

¹⁶⁷Там само.

¹⁶⁸Там само.

¹⁶⁹*MAPIRE – Historical Maps Online* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.arcenum.hu/en/mapire/> (08.12.2020).

¹⁷⁰Петришин Г. П. *“Карта фон Міта” (1779–1782) як джерело до містознавства Галичини*. Львів: Видавництво Національного Університету “Львівська Політехніка”, 2006. 292 с.

цей процес картографування є відомим як «Йосифінське картографування» («Josephinische Landesaufnahme»)¹⁷¹.

В період між 1749–1854 рр. Проводилося укладання картографічних матеріалів, які охоплювали 45 окремих австрійських територіальних одиниць¹⁷². За час роботи картографів над цим проектом було створено 4685 листів карти, 413 з них представляли терени Галичини та Лодомерії¹⁷³. Розмір листів — 63x42 см, масштаб 1:28800¹⁷⁴. З 1772 р. робота з картографування галицьких земель проводилася зусиллями двох паралельних груп, які працювали під керівництвом Йозефа Лізганіга та Фрідріха фон Міга¹⁷⁵. За ім'ям останнього і відомі карти, створені під його керівництвом - «карти фон Міга»¹⁷⁶.

Як і інші топографічні карти, задля більш детального та критичного аналізу карта фон Міга потребує додаткового матеріалу. Наприклад, Г. П. Петришин наводить інформацію про те, що до таких карт додатково укладалися томи “Військового опису”¹⁷⁷. Вона пише, що інформація, яка містилася у таблицях “Опису”, доповнювала інформацію про середовище навколо тої чи іншої місцевості для підвищення ефективності можливих військових операцій. Тому такі додаткові матеріали значно підвищують інформативність карти.

Локалізація М. Л. Долинською природних об'єктів львівських передмість, які є нанесеними на карту геоінформаційної системи QGIS в рамках цього магістерського дослідження, здійснювалося з використанням Йосифінської метрики. Обидва документи, і вищезгадана карта фон Міга «Plan der Stadt Lemberg samt ihren Vorstädten», і метрика є практично синхронними у часі. Порівняння інформації з обох джерел дозволяє дійти висновків про розташування як природних, так і створених людиною об'єктів. В такий спосіб

¹⁷¹Там само, с.7.

¹⁷²Карта западной Украины Фридриха фон Мига 1779–1783 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.etomesto.ru/map-ukraine_karta-fon-miga/ (08.12.2020).

¹⁷³Там само.

¹⁷⁴Там само.

¹⁷⁵Там само.

¹⁷⁶Там само.

¹⁷⁷Петришин Г. П. “Карта фон Мига” (1779–1782)... с. 24.

арту фон Міга використовує у своєму просторовому аналізі села Збоїська XVIII ст. О.-М. Гнип¹⁷⁸. Свій вибір карти вона аргументує високим рівнем деталізації у відтворенні характеристик місцевості, представлений у зображенні¹⁷⁹. Дослідниця користувалася Інтернет-сервісом mapire.eu¹⁸⁰ та виставленими на ньому картографічними матеріалами.

При аналізі таких джерел, як Йосифінська метрика, карта фон Міга тощо бажано за можливістю використовувати їх у зв'язці один з одним. Також необхідно пам'ятати про порівняння картографічного зображення з сучасним станом ландшафту та забудови. Таким чином, топографічна реконструкція місцевості дає шанс буквально побачити зміну навколишнього середовища у часі.

Таким чином урбаноніми – це вид топонімів, в який входять назви географічних об'єктів, розташовані в місті. Використання таких назв у якості історичного джерела має свої особливості. По-перше, наразі не існує точної та визначеної методології, за якою варто було б проводити подібні дослідження. З одного боку, це створює певні непорозуміння між дослідниками та їхніми інтерпретаціями отриманих результатів. З іншого, це дозволяє дослідникам презентувати свої власні методики, тим самим доповнюючи новими підходами цю галузь вивчення. По-друге, внаслідок браку методології, проблеми виникають і з класифікацією урбанонімів, адже різні науковці створюють свої власні розподіли об'єктів по тих чи інших категоріям. В такому випадку можуть виникати суперечки щодо входження до урбанонімів цілих груп об'єктів, таких як, наприклад, дороги.

Звичайно, не всі природні об'єкти можливо локалізувати з точністю, достатньою для відображення їх на візуальних документах. Але в певних

¹⁷⁸ Гнип О.-М. *Історична реконструкція топографії місцевості за допомогою Йосифінської метрики, на прикладі села Збоїська* // Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII–XIX століть / За ред. Томаша Карголя, Богдани Петришак та ін. Краків–Львів: Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2018, с. 95–104.

¹⁷⁹ Там само, с. 96.

¹⁸⁰ *MAPIRE – Historical Maps Online...*

випадках це все-таки стає можливим. Саме тоді настає час переходити до візуального відображення визначених об'єктів за допомогою цифрових мап. Результати цього відображення, в ідеалі, мають бути доступними великій аудиторії для подальшого ознайомлення та для підвищення рівня зацікавленості історією міста.

Найменування географічних об'єктів можуть відігравати велику роль у історичному дослідженні. При цьому з'являється можливість застосування географічних інформаційних систем як засобу наочної репрезентації результатів досліджень з галузі історичної топоніміки. Тому перед дослідником постає завдання вибрати належний сервіс, який задовольнив би всім переліченим умовам та відповідав би своїм функціоналом потребам дослідження. Можна переходити до вибору належної геоінформаційної системи, яка підійде за своїми параметрами для здійснення та візуалізації результатів дослідження.

РОЗДІЛ ІІІ

ЦИФРОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЛЬВІВСЬКИХ ПЕРЕДМІСТЬ

3.1. Використання геоінформаційних систем (ГІС) в історичних дослідженнях

Географічні інформаційні системи (ГІС) є частиною роботи з даними, яку неможливо уникнути. Вони стосуються просторового зображення та географічного формування об'єктів на місцевості.

За роки розвитку Інтернету можна побачити зростання популярності картографічних, з поступовим підвищенням рівня комп'ютерної грамотності та зацікавленості інтернет-аудиторії в різноманітних інструментаріях та програмному забезпеченні, які працюють з просторовою інформацією, можна побачити виникнення різноманітних картографічних сервісів та інструментаріїв, які користуються популярністю у людей. Задовільнити інтерес до картографічного представлення інформації можуть геоінформаційні системи, за допомогою яких у користувачів з'являється можливість редагувати, створювати, публікувати та аналізувати просторову інформацію.

У геоінформаційних систем в контексті історичного дослідження з'являється можливість поширення мірою зростання популярності ідеї про важливість відображення історичних змін не тільки у контексті часу, але й у контексті простору. Відтворення процесу трансформації ландшафту міст та місцевостей протягом років на карті дозволить наочно продемонструвати динаміку перетворення території. Також візуалізація цих процесів відкриває для такого дослідження шлях у галузь публічної історії.

Використання геоінформаційних систем в історичних дослідженнях, пов'язаних з впливом на простір численних факторів, буде великим плюсом для дослідника через свій багатий функціонал та можливості візуалізації. Щодо конкретних проблем, з якими зіштовхуються історики, в чий інструментарій входять геоінформаційні системи, то Р. Б. Кончаков та Є. В. Баранова наводять класифікацію американського історика А. К. Ноулз (А. К. Knowles), в якій виділеними є три напрями діяльності дослідників¹⁸¹. Першим напрямком є емпіричні дослідження історії користування земельними ресурсами в процесі розвитку поселень та під час економічних змін¹⁸². До другого історик відносить візуалізація ландшафтів минулого та зміна морфології навколишнього середовища протягом часу, а третій напрямок – це проекти з публікації історико-географічних матеріалів¹⁸³.

Р. Б. Кончаков та Є. В. Баранова зазначають, що праці представників школи Анналів, зокрема Ф. Броделя, наголосили на важливості елементу простору в історичних процесах¹⁸⁴. Вони також подають шість напрямів застосування географічних інформаційних систем за О. Боонострой (O. Boonostro) ¹⁸⁵. Зокрема, ГІС можна використовувати в якості інструменту презентації через візуалізацію результатів дослідження на цифровій географічній мапі і в ролі інструменту дослідження через використання в дослідженні інформації з карти¹⁸⁶. Крім цього, ГІС наводиться як судовий інструмент історичної реконструкції¹⁸⁷. Дійсно, за допомогою геоінформаційної системи з'являється можливість відновлення історичного ландшафту місцевості та відносного розташування об'єктів у минулому з підвищеною точністю. Завдяки ГІС можна здійснювати аналітику через застосування просторово-

¹⁸¹Кончаков Р. Б., Баранова Е. В. *Геоинформационные системы в исторических исследованиях: современные тенденции* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docplayer.ru/30064437-Geoinformacionnye-sistemy-v-istoricheskikh-issledovaniyah-sovremennye-tendencii.html> (01.12.2020).

¹⁸²Там само.

¹⁸³Там само.

¹⁸⁴Там само.

¹⁸⁵Там само.

¹⁸⁶Там само.

¹⁸⁷Там само.

історичного та просторово-часового аналізів¹⁸⁸. Нарешті, ГІС забезпечує доступ до історичної інформації та полегшує історичне дослідження¹⁸⁹.

Як і у випадку з використанням онімів як історичного джерела, залучення геоінформаційних систем є ознакою міждисциплінарності дослідження. В даному випадку на допомогу історичним методам приходять методи з інформатики та географії. М. В. Ригалова стверджує, що використання ГІС в історичних дослідженнях на сьогодні має більшу популярність серед зарубіжних дослідників, ніж у дослідників з країн пострадянського простору (с. 200)¹⁹⁰. Зростання популярності геоінформаційних систем як допоміжного матеріалу в історичних дослідженнях можна пояснити стрімким розповсюдженням комп'ютерних технологій та поступове перетворення їх з громіздких машин на компактні персональні обчислювальні пристрої, які дедалі становилися все більш доступними пересічному громадянину. Цей процес за кордоном відбувався упродовж 90-х рр. ХХ ст., а в країні колишнього СРСР комп'ютеризація прийшла дещо пізніше, що сказалося на відставанні у використанні цифрових засобів науковцями¹⁹¹. Наприклад, першими в Росії в використанні геоінформаційних систем М. В. Ригалова називає середину 90-х рр. коли московська науковиця Н. В. Піотух застосувала ГІС у дослідженні з локалізації сільських поселень (с. 133)¹⁹². Поселення наносилися на мапу з указанням їхньої наявності чи відсутності той чи інший рік.

Я. Грегори (I. Gregory), професор географії Портсмутського університету, зазначає, що різні тексти наводять різні визначення геоінформаційної системи¹⁹³. На його думку, причиною цьому є два головних підхода до сприйняття ГІС¹⁹⁴.

¹⁸⁸Там само.

¹⁸⁹Там само.

¹⁹⁰Рыгалова М. В. *Зарубежный опыт применения ГИС в исторических исследованиях: основные направления* // Известия АлтГУ. №4 (84). Барнаул, 2014, с. 199–203.

¹⁹¹Там само, с. 200.

¹⁹²Рыгалова М. В. *Геоинформационные системы и технологии в отечественной исторической науке: основные направления применения* // Вестник Томского государственного университета. №391. Томск, 2015, с. 133–139.

¹⁹³Gregory I. *A Place in History: A Guide to Using GIS in Historical Research* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hds.essex.ac.uk/g2gp/gis/index.asp> (03.11.2019).

¹⁹⁴Там само.

Перший підхід спирається на геоінформаційну систему як на інструмент відображення світу («tools-orientated»), а другий підхід базується на сприйнятті ГІС як певної точки зору на світ («approach-orientated»). На думку М. В. Ригалової, Грегори, який характеризує ГІС як комп'ютерні системи, в яких є поєднаними системи керування базами даних з наведеною в них інформацією про місцезнаходження того чи іншого об'єкта, дає досить стисле визначення ГІС, що дуже зручним для істориків, адже акцентує увагу саме на тих ознаках, які можуть стати у пригоді для проведення та оформлення результатів дослідження¹⁹⁵.

Р. Б. Кончаков та Є. В. Баранова наводять думку Я. Грегори, який вбачає в використанні геоінформаційних систем в історичній науці не тільки переваги, але й недоліки і певні проблеми, однією з яких він називає залежність та прив'язка технології до кількісних даних¹⁹⁶. Ця характеристика ГІС дещо обмежує дослідника у використанні описових прийомів та змушує зосередитися на сухій чисельній інформації¹⁹⁷. Р. Б. Кончаков та Є. В. Баранова також наводять труднощі, зауважені Я. Грегори, такі як велика вартість створення геоінформаційної системи, необхідність наявності у людини відповідних навичок тощо¹⁹⁸.

Використання ГІС може мати практичну користь для суспільства сьогодення. В якості прикладу можна навести створення національних геоінформаційних систем для країн з різних кутів Землі.

За своєю природою, а також через просунуті можливості сучасних цифрових технологій, мапи в геоінформаційних системах надають можливості для нанесення кордонів держав з високою точністю. Тож для істориків це завдання не було лише простим копіюванням ліній з паперових картографічних джерел на цифрові. Там, де паперові мапи показували лише приблизні межі між

¹⁹⁵Рыгалова М. В. *Зарубежный опыт применения ГИС...*с. 200.

¹⁹⁶ Кончаков Р. Б., Баранова Е. В. *Геоинформационные системы в исторических исследованиях...*

¹⁹⁷Там само.

¹⁹⁸Там само.

державами, цифрова мапа брала до уваги кожний метр через можливість збільшувати та зменшувати на екрані комп'ютера масштаб таких карт. Дослідникам необхідно було проробити колосальну роботу ще й з письмовими джерелами, врахувати адміністративні зміни. Ці зусилля допомогли би нанести кордони з максимальною можливою точністю. М. В. Ригалова бачить можливість застосування національних ГІС у проведенні статистичних досліджень, пов'язаних з порівняннями економічних та соціальних змін на територіях¹⁹⁹. Серед прикладів перших створених національних геоінформаційних систем вона наводить ГІС Нідерландів (Netherlands HGIS), Бельгійська ГІС (Belgisch HISGIS) та ГІС Великобританії (GBHGIS), а трохи пізніше створили власні національні геоінформаційні системи Германія та США.

М. В. Ригалова також приводить у приклад національну ГІС Китаю як приклад нестандартного рішення²⁰⁰. Замість ілюстрації кордонів та адміністративного поділу у різні часи за допомогою полігонів, як у більшості національних ГІС, китайська реалізація ідеї використовує об'єкти виду «точка» для представлення ієрархії територіальних одиниць в різні часи історії Китаю²⁰¹. Геоінформаційна система містить інформацію про дуже великий період часу з 222 р. до н. е., тобто від часів правління в Китаї династії Цинь, і до 1911 р. н. е., який країна зазнала великих змін в адміністративному та політичному устрої, економіці (с. 28-29)²⁰².

3.2. Геоінформаційна система QGIS та її застосування у дослідженні

Створення QGIS розпочалося американським геологом Г. Шерманом у 2002 р. в якості особистого проєкту²⁰³. Поштовхом для цього було бажання

¹⁹⁹Ригалова М. В. *Зарубежный опыт применения ГИС...* с. 200.

²⁰⁰Там само.

²⁰¹Там само.

²⁰²Bol P. K. *Creating a GIS for the History of China // Placing History: How maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship* / A. K. Knowles. Redlands, CA: ESRI Press, 2008, pp. 27–60.

²⁰³ Nicholas Duggan. *Founder of QGIS: Gary Sherman* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.xyht.com/spatial-itgis/godfather-of-qgis/> (09.12.2020).

переглядати дані PostGIS на комп'ютері удома Шермана зі встановленою операційною системою Linux (на відміну від робочого комп'ютера з встановленою системою Windows)²⁰⁴. Таким чином, Г. Шерман у створенні власної географічної інформаційної системи орієнтувався на її кросплатформеність — можливість запуску програми на різних операційних системах.

Серед найбільш популярних представників таких систем можна назвати проекти Esri ArcGIS, Mapbox, Maptitude, Surfer, QGIS та інші²⁰⁵. Саме за допомогою останньої з перелічених геоінформаційних систем і проводилася візуалізація розташування локалізованих природних об'єктів львівських передмість. Для цього використано qgis desktop, але можливість використання server і web-client у подальшому розвитку проекту лишається відкритою, адже сумісне використання онлайн та оффлайн серверів підвищує плідність напрацювання даних та ефективність поширення отриманої інформації. На QGIS вибір пав не випадково. На сайті розробника²⁰⁶ регулярно виходять нові, поліпшені версії програми. Також є можливість інсталяції низки плагінів для конкретних вузькоскерованих завдань, таких як трьохвимірне моделювання ландшафтів, геокодинг, інтеграція даних в картографічні інтернет сервіси та інші. QGIS, як і планував Г. Шерман, є кросплатформеним сервісом, який працює на всіх популярних сьогодні операційних системах: Microsoft, MacOS, Linux, Android та інших. До того ж, немаленьку роль грає фактор того, що QGIS є проектом, код якого є у вільному доступі для будь-кого, хто матиме час і бажання його покращити та доповнити²⁰⁷. Інсування навчальних статей та відео про QGIS від різних авторів дозволяє відносно швидко та ефективно засвоїти принципи роботи геоінформаційної системи та вільно її застосовувати у роботі.

²⁰⁴Там само.

²⁰⁵*Top 10 Geographic Information System (GIS) With Buyer's Guide* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.softwareworld.co/top-geographic-information-system/> (09.12.2020).

²⁰⁶*QGIS. Свободная географическая информационная система с открытым кодом* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.qgis.org/ru/site/index.html> (09.12.2020).

²⁰⁷svsta. *Бесплатные геоинформационные решения QGIS и NextGIS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://habr.com/ru/post/321710/> (05.12.2020).

Безкоштовність, поширеність та постійна підтримка сервісу розробниками та користувачами робить QGIS хорошим вибором для візуалізації результатів дослідження та для подальшого поширення цих результатів.

Серед можливостей QGIS в інструкції користувача зазначено наступні пункти (с. 7–8)²⁰⁸:

1. Перегляд даних. Геоінформаційна система QGIS дає можливість переглядати та накладувати один на одного дані векторного та растрового типу без зміни формату зберігання даних. Серед форматів, які підтримуються QGIS, можна назвати просторові таблиці, векторні трактати, растрові та графічні формати²⁰⁹.

2. Дослідження даних та компоновання мап.

3. Керування даними. Створення та редагування векторних даних, їх експортування, оцифрування, геокодування зображень через модуль просторового прив'язування, редагування та візуалізація даних, отриманих за допомогою плагіну OpenStreetMap, створення та редагування шарів, маніпуляція векторними даними, а також збереження знімків екрану як зображень з просторовою прив'язкою²¹⁰.

4. Аналіз даних. На теперішній час QGIS надає користувачеві можливість використовувати інструментарій для аналізу, вибірки, керування базами даних та інше. Також є можливість застосовувати інструменти модулів GRASS²¹¹.

5. Публікація в мережі Інтернет. Отримані за допомогою QGIS дані можливо експортувати в мережу Інтернет для подальшого поширення з використанням веб-серверу Mapserver²¹².

²⁰⁸QGIS User Guide Release 2.18. 2019. 473 p.

²⁰⁹Там само, с. 7.

²¹⁰Там само, с. 8.

²¹¹Там само.

²¹²Там само.

6. Наявність та можливість створення модулів розширення функціоналу QGIS. Архітектура модулів (плагінів) надає можливість розширювання функціоналу геоінформаційної системи та дозволяє адаптувати QGIS до потреб конкретного користувача²¹³.

Застосування цих можливостей візуального інструментарію цієї ГІС при представленні результатів дослідження дає можливість побачити аспекти, які колись здавалися неочевидними, та на їх основі зробити під час несподівані висновки та дійти цікавих результатів. В першу чергу цьому сприяє можливість відобразити зібрану інформацію за допомогою комбінування в ГІС шарів карт²¹⁴.

Шари є основними об'єктами для роботи в QGIS. При роботі користувач обирає тип шару, від якого залежатиме тип розташованих на ньому об'єктів. Такі об'єкти можуть бути:

- Растрові: в основному зображення, такі як знімки з супутників, рукописні мапи та інше в залежності від потреб конкретного користувача²¹⁵
- Векторні: об'єкти, опис яких здійснюється через координати їх вершин²¹⁶

Геоінформаційна система QGIS дозволяє користувачеві працювати з трьома типами векторних об'єктів²¹⁷:

- Точки
- Лінії (прямі та ламані)
- Полігони (замкнені лінії)

Ці об'єкти використовуються для позначення об'єктів на карті. За допомогою ліній можна позначати дороги, ріки, вулиці і таке інше. Полігони підійдуть для відображення об'єктів з великою площиною: озера, гори та інш.

²¹³Там само, с. 8–9.

²¹⁴Там само, с. 17–19.

²¹⁵svsta. *Бесплатные геоинформационные решения QGIS..*

²¹⁶Там само.

²¹⁷Там само.

Точками доцільно показувати поодинокі об'єкти з невеликою площиною або, наприклад, верхівки гір.

Шари з об'єктами на них, як і порожні шари, користувач зберігає у файлі з розширенням `.shp` (англ. Shape – форма). Ці файли містять в собі характеристики геометрії шару²¹⁸. Файл з картографічними даними може бути переданий як окремо, так і в архіві з іншими файлами проекту²¹⁹.

Векторні дані використовуються для відображення ландшафту в геоінформаційних системах, кожен з об'єктів якого може бути представлений у вигляді об'єкта в ГІС-застосунку. Атрибутами, тобто характеристиками векторних об'єктів є текстова та числова інформація, яка описує обраний об'єкт²²⁰.

Вигляд векторних даних визначається їх геометрією, яка складається з однієї або кількох об'єднаних між собою верхівок або вузлів²²¹. Кожен з них описує положення в просторі з використанням координат X, Y та за бажанням користувача – Z, яка описує або висоту, або глибину об'єкта у просторі²²².

Об'єкт з одного вузла називається точічним, з 2 і більше – лінійним, а об'єкти з першим і останнім вузлами, які збігаються – полігональним²²³. При створенні шара в ГІС необхідно пам'ятати, що на одному шарі можливо розташувати векторні об'єкти лише одного з вищезазначених типів. Неможливо розмістити на одному шарі точку і полігон, або полігон і лінію і так далі. Таке обмеження є властивим для більшості геоінформаційних систем²²⁴. Тому при відображенні об'єктів на карті в ГІС є розумним заздалегідь продумати розподіл даних між шарами та характер геометрії запланованих позначень.

²¹⁸ *QGIS User Guide Release...* р. 108.

²¹⁹ svsta. *Бесплатные геоинформационные решения QGIS...*

²²⁰ Там само.

²²¹ Векторные данные [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.qgis.org/2.14/ru/docs/gentle_gis_introduction/vector_data.html (15.12.2020).

²²² Там само.

²²³ Там само.

²²⁴ Там само.

Отже при виборі ГІС для цього магістерського дослідження було обрано геоінформаційну систему QGIS. Основними її перевагами при порівнянні з іншими доступними ГІС були безкоштовність цього програмного забезпечення, перебування його коду у вільному доступі, що робить доступним широкий арсенал додаткових функцій, розроблених ентузіастами. Також на користь QGIS свідчить її кросплатформеність, тобто можливість відображати дані на обчислювальних пристроях з різноманітними операційними системами.

В ході цього магістерського дослідження на цифровій карті геоінформаційної системи QGIS було відмічено 62 об'єкти (див. Додаток 1). Їх можна представити в наступних 10 категоріях:

1. Гори (15)
2. Цегельні (15)
3. Пісок (1)
4. Потоки (2)
5. Річки (6)
6. Водотяги (2)
7. Стави (7)
8. Долини (2)
9. Ліси (8)
10. Луки (4).

Об'єкти було розподілено по тематичних категоріях. Кожній групі було надано інтуїтивно зрозумілих умовних позначок, які становлять легенду карти (див. Додаток 2). Безпосередньо в QGIS ці категорії представлені у вигляді окремих share-файлів, які, в свою чергу, розсортовано по групах. Кожна група об'єктів є відображеними на своєму окремому шарі:

1. Підвищення: пісок, цегельні, гори (див. Додаток 3)
2. Вода: потоки, стави, водотяги, річки (див. Додаток 4)
3. Рослинність: долини, луки, ліси (див. Додаток 5).

Такий розподіл дозволяє більш наочно та зручно для користувача відображати шари з позначеними на них відповідними природними об'єктами. Він є також зручним з точки зору маніпуляцій з картою, адже дозволяє при потребі відобразити, наприклад, тільки водні об'єкти, або навіть тільки один тип об'єктів з групи водних об'єктів. Це дозволяє користувачеві легше орієнтуватися у цифровій мапі. На відміну від звичайної, паперової мапи, карта у геоінформаційній системі не вимагає від укладача хвилюватися про надмірне нагромадження інформації на ній. Наскільки багато її не було б нанесено на шар ГІС, користувач завжди має можливість вимкнути непотрібні шари, тло, а також збільшити або зменшити масштаб для зручності орієнтації. Фоном до поміток, зроблених за допомогою векторних об'єктів типів точка, лінія та/або полігон, користувач QGIS може ставити будь-які карти з доступних модулів розширення. Це можуть бути як сучасні схематичні карти Google, так і супутникові фотографії, а також інші зображення. Зокрема у дослідника та любителя є можливість застосувати в якості фону для позначок ту чи іншу історичну карту, що надасть зображенню на екрані можливість зобразити для користувача порівняння історичного та сучасного ландшафту.

Самі об'єкти є підписаними та показані на карті засобом унікального візуального позначення для кожної категорії (наприклад, річки позначені синіми лініями, долини – полігонами з зеленою заливкою і так далі). Можливості QGIS дозволяють як обрати для кожної категорії інтуїтивно зрозуміле умовне позначення, що значно сприяє розумінню карти, так і змінювати або забирати мапу на тлі позначень (див. Додаток 6).

В таблиці атрибутивних компонентів є можливість налаштовувати поля за потребами конкретного дослідження. В створеній цифровій мапі в таблицю можна заносити таку інформацію про об'єкт, як його назву, його альтернативну назву (або назву на іншій мові), рік, коли він згадується, а також посилання на кілька джерел (див. Додаток 7).

Інструментарій QGIS, хоча часами і буває незрозумілим на рівні інтуїтивному, але завдяки поширеності ресурсів, які пояснюють способи роботи в цьому середовищі, а також докладних мануалів, роблять можливим для незнайомою з програмою людини досить швидко навчитися працювати в ній.

Тож в результаті огляду застосування топонімів, урбанонімів та геоінформаційних систем в історичних дослідженнях можемо бачити певний рух в бік об'єднання комп'ютерної та історичної галузі. Вже зараз ГІС є перспективним напрямком розвитку галузі публічної історії. Геоінформаційні системи показали свою користь у візуальному представленні інформації користувачам. При застосуванні подібних карт у музеях та в якості виставкового експонату варто подбати про відповідну відповідну стратегію, за якою буде відбуватися модерація контенту цифрової мапи. Про це піде мова в наступному підрозділі.

3.3. Застосування результатів дослідження в галузі публічної історії

Коли мова заходить про надання публічного доступу до такого роду проектів, підіймається питання доповнення контенту та створення певних рівнів допуску до можливості вносити певні зміни у відображену на екрані інформацію. Звичайно, можна зробити такий картографічний проект та помістити його у відкритий доступ, але це зробить його вразливим для неперевіреної та/або неправдивої інформації. З таким питанням зіштовхуються численні Інтернет-проекти. Наприклад, Вікіпедія та мапи від Google.

В Вікіпедії, коли ідеться про внесення та виправлення інформації, яка міститься у статті, в силу вступають правила енциклопедії²²⁵. Згідно з ними, вносити виправлення можуть лише зареєстровані учасники, які також мусять вказати причини внесення змін та аргументувати їх посиланням на авторитетні джерела інформації. В разі неналежного дотримання цієї процедури інші

²²⁵ *Wikipedia:Editing policy* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Editing_policy (04.11.2019).

учасники можуть проголосувати за усунення новоствореної статті або за відновлення попереднього змісту, якщо редагувалася вже існуюча стаття. В разі зловживань та шкідливої діяльності користувача Вікіпедії, модератори енциклопедії мають право заблокувати його акаунт. Таким чином, через відносну вільність у редагуванні інформації та контроль змін в статтях з боку рядових користувачів значно знижує навантаження з модераторів сервісу. Втім, такий підхід призвів до більш стриманого ставлення щодо інформації на Вікіпедії, адже виявлення внесення неправдивої інформації користувачами та модераторами може зайняти багато часу та не бути настільки оперативним, наскільки хотілося би.

У випадку Google Maps, вносити суттєві зміни у назви та локалізацію об'єктів, які опиняться у публічному доступі, можна лише через модератора сервісу²²⁶. Користувач може застосувати функцію «Запропонувати зміни» та надіслати відгук про певні неточності та помилки на карті. Згодом модератори розглядають цей відгук та приймають рішення щодо його справедливості. Обговорення цього процесу може відбуватися у вигляді чату, який буде доступним всім користувачам Інтернету. Цей спосіб контролювання правок вимагатиме високу залученість модераторів до роботи, але й забезпечить мінімізацію заміни правдивої інформації на неправдиву та хибну.

В випадку створення карти природних об'єктів львівських передмість найбільш доречним та зручним здається другий підхід до модерації за зразком Google Maps, адже специфіка цього дослідження вимагатиме ретельної перевірки запропонованої інформації на предмет її достовірності та аргументованості.

Розвиток ініціативи з застосування геоінформаційних систем в галузі публічної історії можуть отримати на онлайн-платформах, де доступ до них зможуть отримати користувачі по всьому світу та де функціонал таких проектів

²²⁶ *Suggest edits to or closure of a place (Google Maps Help)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://support.google.com/maps/answer/7084895?co=GENIE.Platform%3DDesktop&hl=en> (03.11.2019).

зможе розкритися повною мірою. Подібні заходи з впровадження та поширення картографічної наочної інформації з різноманітних напрямів історії вже зараз мають популярність серед любителів історії.

Ілюстрацією цьому може слугувати презентація компанією Google в своєму сервісі Google Earth додатку Timelapse²²⁷. Timelapse дає користувачу сервісу можливість переглянути процес зміни ландшафту через демонстрацію серії супутникових фотографій. Зображення змінюються з кроком у один рік, найстаріші з них датовано 1984 р. Цей додаток є зразком використання геоінформаційних система у якості засобу демонстрації трансформації ландшафту. Користувач має можливість передивитися трансформації вісімнадцяти локацій в таких країнах, як США, Канада, Німеччина, Казахстан, Узбекистан, Китай, Саудівська Аравія, Індія, ОАЕ, М'янма, Бразилія, Австралія, Перу, Болівія, Чілі, Сент-Вінсент та Мадагаскар. Цей сервіс є як цікавим експериментом у використанні ГІС самій по собі, так і способом приваблення уваги громади до проблем, які постають перед людством зі зміною клімату та природного ландшафту зокрема. На мапі Timelapse глядачі можуть спостерігати зростання темпів урбанізації, зникнення льодовиків, пересихання водних об'єктів тощо.

Google Earth Timelapse є прикладом того, як структурована та оформлена інформація стає доступною широкому колу людей з усього світу та ознайомлює їх з результатами праць багатьох спеціалістів. Складність створення такого проекту полягала у високій якості супутникових фотографій, використаних для візуалізації. Перед командою розробників Timelapse стояло завдання оптимізувати опрацювання цих світлин комп'ютерами користувачів зі збереженням високої деталізації та функції наближення²²⁸. Створення таких проектів вимагає участі спеціалістів, які зможуть розробити нестандартні

²²⁷ *Google Earth Timelapse* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://earthengine.google.com/timelapse/> (08.12.2020).

²²⁸ *An Inside Look at Google Earth Timelapse* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ai.googleblog.com/2019/06/an-inside-look-at-google-earth-timelapse.html> (08.12.2020).

рішення проблем, які є неунікними у такій роботі, адже часто стандартні рішення за тими чи іншими причинами можуть не підійти окремо взятому проекту.

TimeMap – ще один приклад популяризації наукових здобутків засобами геоінформаційної системи. Код цього проекту є доступним для опрацювання²²⁹. Програма, створена співробітниками Сиднейського Університету, слугує для візуалізації історичних процесів різного характеру та її удоступнення для користувачів. Також в контексті використання геоінформаційних систем у галузі публічної історії варто згадати проект GeaCron²³⁰ – інтерактивний атлас світу, за допомогою якого можна переглянути кордони держав та межі розселення тих чи інших народів, починаючи з 3 тис. до н. е. і до сьогодні. GeaCron використовують, у тому числі, для ведення онлайн-лекцій з історії, адже інтерактивний атлас дозволяє обрати рік, про який ведеться розповідь, і наочно показати слухачам політичну карту періоду, який перебуває під розглядом лектора.

Таким чином можемо бачити доцільність залучення додаткових спеціалістів у модерацію геоінформаційної системи. Адже мірою збільшення обсягів проекту та залученості в ньому дослідників, які зможуть висловити представити результати вже своїх досліджень, укладач віртуальної карти може потребувати допомоги в обслуговуванні геоінформаційної системи. Зі збільшенням обсягу даних у ГІС буде збільшуватися і навантаження на модератора, особливо за умови необхідності зворотньої комунікації з аудиторією, яка, можливо, захоче взяти участь у дискусію стосовно представлений у геоінформаційній системі результатів дослідження. Тому необхідно заздалегідь продумати концепції та перспективи розвитку дослідницького проекту з застосуванням ГІС у повномасштабний ГІС-проект.

²²⁹ *TimeMap* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sourceforge.net/projects/timemap/> (08.12.2020).

²³⁰ *GeaCron. Interactive World History Atlas since 3000 BC* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geacron.com/home-en/> (08.12.2020).

Найбільш прийнятною видається та, за якою пересічні користувачі не матимуть можливості проводити редагування наповнення та інформації. Натомість, кваліфікований модератор має приймати пропозиції та зауваження та перевіряти їх на вірогідність та обґрунтованість. Адже інформація, представлена у цифровому відображенні результатів історичного дослідження має лишатися обґрунтованою та вірогідною.

ВИСНОВКИ

В якості висновків дослідження можна вивести наступні пункти:

1. Топоніми є важливою історичною спадщиною людства та мають таку ж цінність, як спадщина матеріальна. Процес усвідомлення суспільствами важливості ролі спадщини, представлені у вигляді географічних назв, триває дотепер. Назви топографічних об'єктів вивчають науковці, які працюють в галузях лінгвістики та географії. При проведенні історичних досліджень також застосовують топонімічні назви, зокрема в краєзнавстві та археології.

2. Використання урбанонімів в якості історичного джерела застосовується вибірково та без наявності усталеної методології. Її відсутність дозволяє дослідникам пропонувати та застосовувати свої власні підходи. Прикладом можна навести метод класифікації урбанонімів, в якому розподіл іде не за назвами самими по собі, а за об'єктами, яким вони належать.

3. На мапах (див. Додатки) позначено вже локалізовані природні об'єкти львівських передмість за допомогою цифрової карти QGIS. Для позначення об'єктів програма дає можливість обрати інтуїтивно зрозумілі для людини умовні позначення. Рослинність можна позначати зеленим кольором, воду — синім і т. д. Полігони можна заповнювати пунктиром, точками та іншими візерунками, які допоможуть відрізнити на карті, наприклад, ліси від лук. QGIS дозволяє прив'язувати до цифрових об'єктів на карті таблиці з інформацією про них, що дозволяє отримати відомості про ту чи іншу позначку на карті. При застосуванні подібних карт у галузі публічної історії варто подбати про відповідну стратегію, за якою буде відбуватися модерація контенту цифрової мапи. Найбільш прийнятною видається та, за якою пересічні користувачі не матимуть можливості проводити редагування наповнення та інформації. Натомість, кваліфікований модератор має приймати пропозиції та зауваження та перевіряти їх на вірогідність та обґрунтованість.

4. Представлення топографічних об'єктів на цифровій мапі є наочним та доступним представленням подібної інформації як для фахівців, так і для любителів. Застосування географічних інформаційних систем дають можливість, окрім безпосередньо візуалізації розташування тих чи інших об'єктів у просторі, внести в проєкт цифрової мапи довідкову інформацію про об'єкт та його назву. Окрім цього, мапа назв природних об'єктів дає можливість подальшого її доповнення іншими урбанонімами та потенційною візуалізацією інших історичних процесів. Фактологічний матеріал у якісному опрацюванні, представлений за допомогою ГІС, здатний сприяти зацікавленості та підвищенню рівня знання про історію міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинська Г., Тишковець М. *Урбанонімна система міста Тернополя* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Вип. II (24). Тернопіль, 2014, с. 15–18.
2. Беценко Т. П. *Вступ до топоніміки: навчальний посібник*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, 2019. 153 с.
3. Гнип О.-М. *Історична реконструкція топографії місцевості за допомогою Йосифінської метрики, на прикладі села Збоїська* // Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII-XIX ст. / За ред. Томаша Карголя, Богдани Петришак та ін. Краків–Львів: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2018, с. 95–104.
4. Гріччина А. В. *Урбаноніміка як галузь сучасних історичних досліджень* // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 45. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017, с. 3–8.
5. Долинська М. Л. *«Вулиці» львівських передмість у фіскальних документах останньої третини XVIII ст.* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 252. Львів, 2006, с. 98–102.
6. Долинська М. Л. *Гороніми історичних передмість Львова кінця XVIII – початку XX ст.* // Вісник Львівського університету. Вип. 39–40. Львів, 2005, с. 413–429.
7. Долинська М. Л. *Декілька сучасних поглядів в Україні на проблему урбаноніміки (домодерний період)* // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вип. 29. Харків, 2019, с. 57–65.
8. Долинська М. Л. *До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела* // Вісник Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна (Серія “Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки”). Вип. 26. Харків, 2018, с. 18–32.

9. Долинська М. Л. *Елементи картографічного методу дослідження у вступі до соціотопографії* // Історичне картознавство України. Збірник наукових праць / За ред. Я. Дашкевич, П. Сохань та ін. Львів–Київ–Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2004, с. 44–54.

10. Долинська М. Л. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів: Видавництво Національного Університету "Львівська Політехніка", 2016. 355 с.

11. Долинська М. Л. *Йосифінська метрика – центральне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини* // Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII–XIX ст. / За ред. Томаша Карголя, Богдани Петришак та ін. Краків – Львів: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2018, с. 81–94.

12. Долинська М. Л. *Львів: простір на тлі мешканців XIII–XIX ст.* Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 168 с.

13. Долинська М. Л. *Професор Ярослав Дашкевич і проблеми історичної топографії та соціотопографії* // Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст.: Матеріали Міжнар. конф., присвяч. 85-літтю від дня народження Ярослава Дашкевича. Львів, 2013, с. 84–85.

14. Долинська М. Л. *Теоретична реконструкція історичної топографії містечка (на прикладі смт. Кути): навч. посібн.* Львів: Видавництво Національного Університету «Львівська Політехніка», 2007. 100 с.

15. Долинська М. Л. *Функціонування хоронімів на території Львова впродовж середини XIX – початку XXI ст.* // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. №1. Київ, 2016, с. 191–206.

16. Дрогушевська І. Л. *Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України* // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Вип. 26. Київ, 2017, с. 22–27.

17. Дудун Т. В. *Історичний аналіз класифікації топонімів* // Часопис картографії. Вип. 1. Київ, 2011, с. 226–232.
18. Петришин Г. П. *«Карта фон Міта» (1779–1782) як джерело до містознавства Галичини*. Львів: Видавництво Національного Університету «Львівська Політехніка», 2006. 292 с.
19. *План міста Лемберг разом з передмістями* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/umd/mapdetails/plan-stadt-lemberg-samt-vorstadten-c1802/> (12.12.2019).
20. Попова І. С., Голікова Н. С., Шевченко Т. В. *Назви проїздів міста Дніпропетровська: погляд мовознавця*. Дніпропетровськ: Пороги, 2009. 118 с.
21. Савченко Л., Тахтаулова М. *Базові характеристики комплексного історичного дослідження топоніміки українського міста (на прикладі Харкова)* // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. №6 (1). Київ, 2019, с. 121–133.
22. Сіренов А. В. *Картографічні матеріали як історичне джерело* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/43720/istoriya/kartografichni_materiali_istorichne_dzherelo (10.11.2019).
23. Тахтаулова М. Ю. *Історичний розвиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVII - початок XIX століття)* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "історія України". Запоріжжя: Запорізький Національний Університет, 2016. 20 с.
24. Титаренко А. А. *Місце урбанонімів в ономастичному просторі* // Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Вип. 12. Переяслав-Хмельницький, 2012, с. 235–23.
25. Титаренко А. А. *Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів* // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 9(2). Кривий Ріг, 2013, с. 171–180.

26. Турлова Н. *Тайная карта Мурманска* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://vmnews.ru/novosti/2017/07/14/tainaia-karta-murmanska> (09.12.2020).
27. Басик С. Н. *Общая топонимика: Учебное пособие для студентов*. Минск: Белорусский Государственный Университет, 2006. 200 с.
28. Березович Е. Л. *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Пространство и человек: монография*. Москва: ООО "Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2016. 320 с.
29. Васильева Е. А. *Историческая топонимия Астраханской области XVI–XX вв.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/istoricheskaya-toponimiya-astrakhanskoi-oblasti-xvi-xx-vv> (01.12.2020).
30. *Векторные данные* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://docs.qgis.org/2.14/ru/docs/gentle_gis_introduction/vector_data.html (15.12.2020).
31. *Жаргонный Мурманск* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://murhist.ru/gorodskie-legendy/zhargonnyj-murmansk> (09.12.2020).
32. Жучкевич В. А. *Общая топонимика. Изд. 2-е, испр. и доп.* Минск: «Вышэйш. школа», 1968. 432 с.
33. *Карта западной Украины Фридриха фон Мига 1779–1783* [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: http://www.etomesto.ru/map-ukraine_karta-fon-miga/ (08.12.2020).
34. Клименко Е. Н., Рут М. Э. *Неофициальные урбанонимы Екатеринбурга в социоллингвистическом аспекте // Вопросы ономастики. Т. 15. №2. Екатеринбург, 2018, с. 210– 222.*
35. Кончаков Р. Б., Баранова Е. В. *Геоинформационные системы в исторических исследованиях: современные тенденции* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://docplayer.ru/30064437-Geoinformacionnyye-sistemy-v-istoricheskikh-issledovaniyah-sovremennyye-tendencii.html> (01.12.2020).

36. Матвеев А. К. *Ономастика и ономатология: Терминологический этюд* // Вопросы ономастики. №2. Екатеринбург, 2005, с. 5–11.

37. Мезенко А. М. *Урбанонимия Белоруссии*: дис. докт. фíl. наук: 10.02.01 «русский язык», 10.02.02 «языки народов СССР (белорусский язык)». Минск, 1991. 34 с.

38. Никитина Т. Г. *Топонимическое пространство города: «культурные слои» в лексикографическом отображении* // Вопросы ономастики. Т. 15. №2. Екатеринбург, 2018, с. 180–193.

39. Прощунина Н. А. *Состав и структура топонимов Белгородского района*: выпускная квалификационная работа: 44.03.05 – Педагогическое образование, профиль – Русский язык и литература. Белгород: Белгородский государственный национальный исследовательский университет, 2017. 73 с.

40. *Руководство по национальной стандартизации географических названий: Группа экспертов Организации Объединенных Наций по географическим названиям*. Нью-Йорк: Организация Объединённых Наций, 2007. 172 с.

41. Рыгалова М. В. *Геоинформационные системы и технологии в отечественной исторической науке: основные направления применения* // Вестник Томского государственного университета. №391. Томск, 2015, с. 133–139.

42. Рыгалова М. В. *Зарубежный опыт применения ГИС в исторических исследованиях: основные направления* // Известия АлтГУ. №4 (84). Барнаул, 2014, с. 199–203.

43. Суперанская А. В. *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука, 1973. 366 с.

44. Хеллеланд Б. *Социальная и культурная ценность географических названий* // Руководство по национальной стандартизации географических названий: Группа экспертов Организации Объединенных Наций по

географическим названиям. Нью-Йорк: Организация Объединённых Наций, 2007. с. 117–124.

45. Широков А. Г. *Русская урбанонимия в диахроническом освещении: апеллятивно-онимические комплексы* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/russkaya-urbanonimiya-v-diakhronicheskom-osveshchenii-apellyativno-onimicheskie-kompleksy> (08.12.2020).

46. *Bar Pod Rurami* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.restaurantguru.com/Bar-Pod-Rurami-Gdansk> (09.12.2020).

47. *QGIS. Свободная географическая информационная система с открытым кодом* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.qgis.org/ru/site/index.html> (09.12.2020).

48. svsta. *Бесплатные геоинформационные решения QGIS и NextGIS* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habr.com/ru/post/321710/> (05.12.2020).

49. *An Inside Look at Google Earth Timelapse* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ai.googleblog.com/2019/06/an-inside-look-at-google-earth-timelapse.html> (08.12.2020).

50. Bol P. K. *Creating a GIS for the History of China // Placing History: How maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship / A. K. Knowles. Redlands, CA: ESRI Press, 2008, pp. 27–60.*

51. Bradley K. *What's in a Name? Place Names, History, and Colonialism* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://activehistory.ca/2015/02/whats-in-a-name-place-names-history-and-colonialism/> (12.12.2019).

52. Dolynska M. *A new method of classification of named items of 16th–18th century suburbs of Lviv // Studia Geohistorica. Nr 08. 2020, pp. 45–57.*

53. Dolynska M. *Some principles of Interdisciplinary Investigation for Recreating the Historical Topography of Urban Spaces // Studia Geohistorica. Rocznik historyczno-geograficzny. №6. Warszawa, 2018, s. 169–185.*

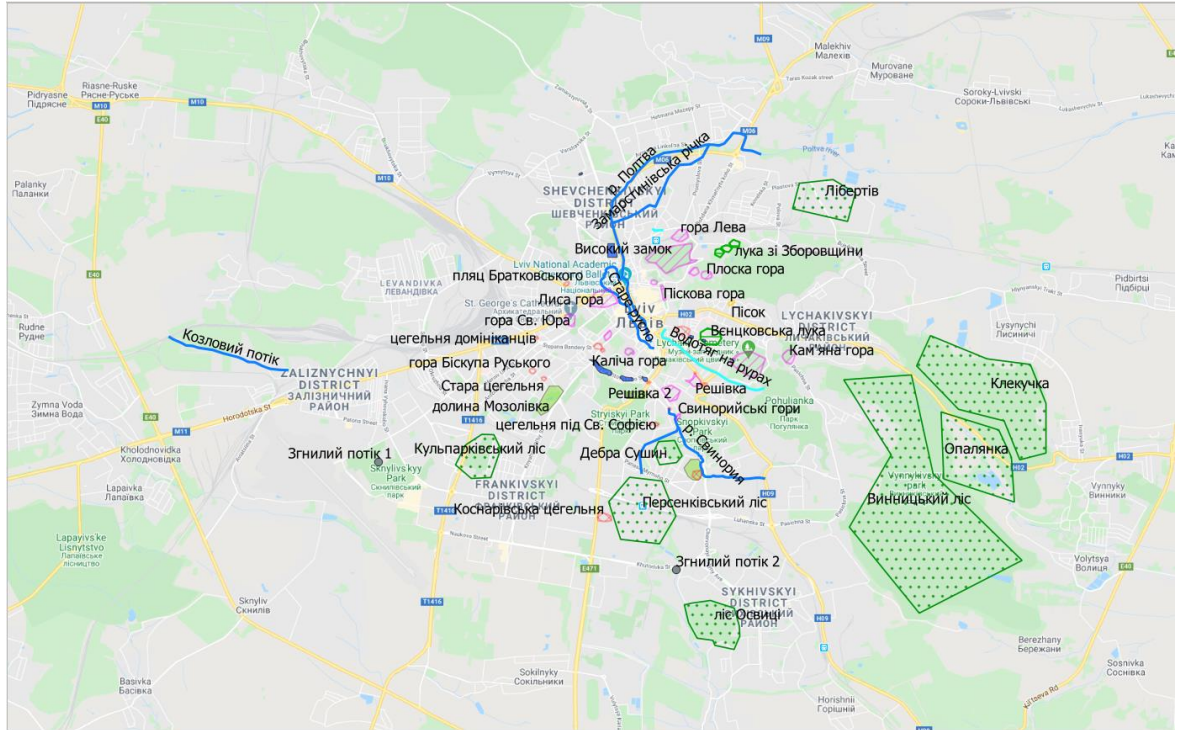
54. *GeaCron. Interactive World History Atlas since 3000 BC* [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://geacron.com/home-en/> (08.12.2020).
55. *Google Earth Timelapse* [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://earthengine.google.com/timelapse/> (08.12.2020).
56. Gregory I. *A Place in History: A Guide to Using GIS in Historical Research* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hds.essex.ac.uk/g2gp/gis/index.asp> (03.11.2019).
57. *MAPIRE – Historical Maps Online* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.arcnum.hu/en/mapire/> (08.12.2020).
58. Nicholas Duggan. *Founder of QGIS: Gary Sherman* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.xyht.com/spatial-itgis/godfather-of-qgis/> (09.12.2020).
59. *QGIS User Guide Release 2.18*. 2019. 473 p.
60. Shcherbinina T. S. *The role of toponymic objects in the system of settlement and reconstruction of landscapes in the Pre-Volga Region of the Republic of Tatarstan* // Journal of Pharmacy Research. Vol.11. Issue 10. 2017, p. 1265–1269.
61. *Suggest edits to or closure of a place (Google Maps Help)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://support.google.com/maps/answer/7084895?co=GENIE.Platform%3DDesktop&hl=en> (03.11.2019).
62. TimeMap [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sourceforge.net/projects/timemap/> (08.12.2020).
63. *Top 10 Geographic Information System (GIS) With Buyer's Guide* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.softwareworld.co/top-geographic-information-system/> (09.12.2020).
64. *Wikipedia:Editing policy* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Editing_policy (04.11.2019).

65. Zgusta L. *Place-names reflecting historical influences* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.britannica.com/topic/name/Place-names-reflecting-historical-influences> (04.11.2019).

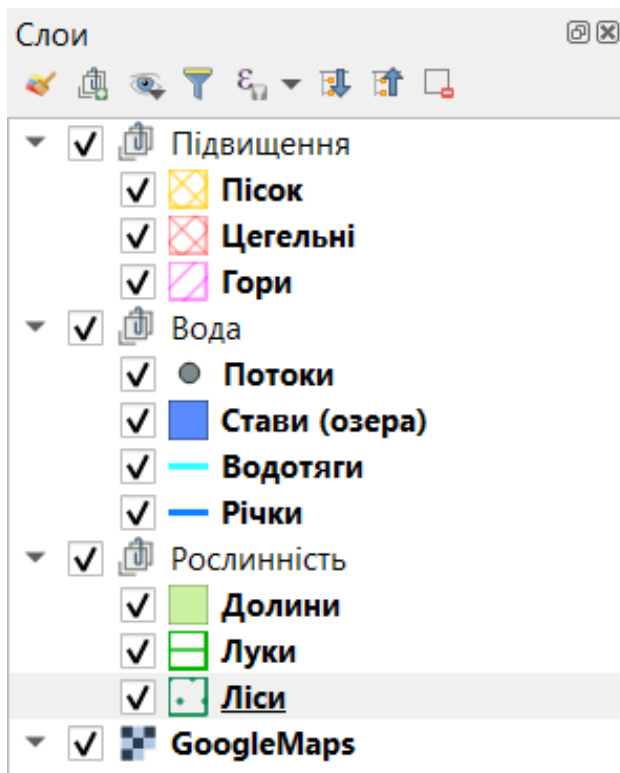
66. Zhong Aini, Wu Yukun, Nie Ke, Kang Mengjun. *Using Local Toponyms to Reconstruct the Historical River Networks in Hubei Province, China* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mdpi.com/2220-9964/9/5/318> (06.12.2020).

ДОДАТКИ

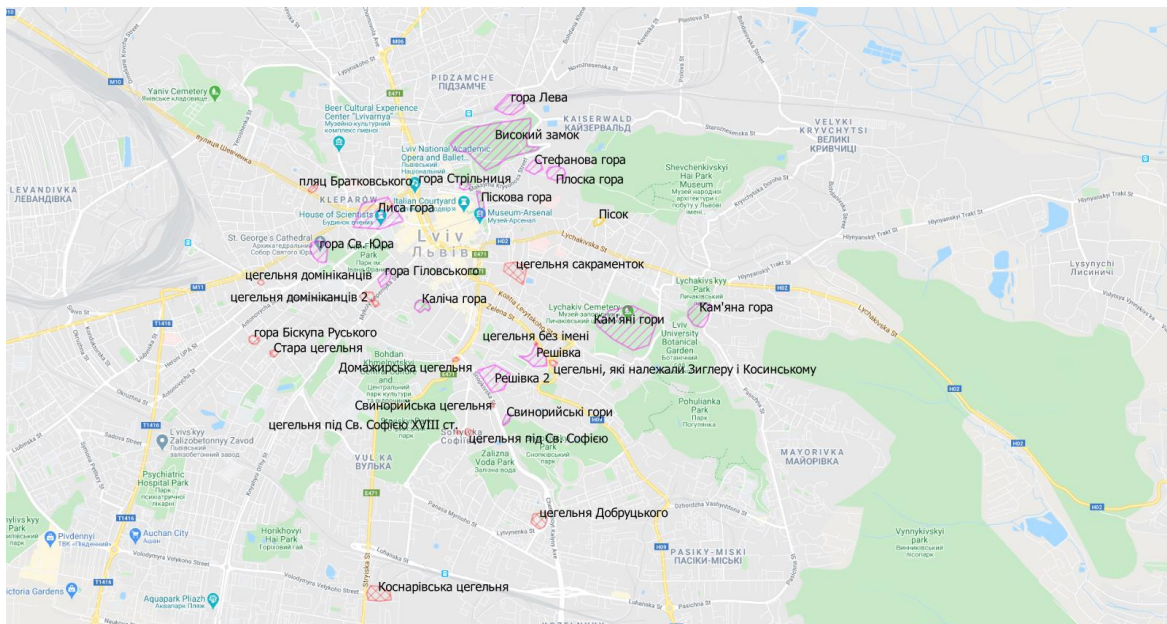
Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

